

Przemysław Wiatrowski

**Międzyjęzykowa ekwiwalencja związków
frazologicznych z komponentem onimicznym.
Na przykładzie indonezyjskich połączeń wyrazowych
i ich polskich odpowiedników**

Frazeologia onomastyczna

W artykule *O frazeologii nazewniczej* opublikowanym w 1974 roku na łamach „Prac Filologicznych” Stanisław Rospond odnotował niewielkie zainteresowanie onomastów problemem funkcjonowania nazw własnych w związkach frazeologicznych (w tym przysłów) i postulował zintegrowanie wiedzy z zakresu frazeologii i onomastyki: „Bez pomocy [...] specjalisty od nazewnictwa nie rozwiąże się w sposób wystarczający wielu przysłów i zwrotów, właśnie dlatego, że wiele z nich ma swój rodowód bardzo lokalny, «zaściankowy»”¹. Zdaniem autora onomastyka powiązana z frazeologią i paremiologią „jest interesującym i ważnym działem badawczym”².

Ponad trzydzieści lat później podobny pogląd wyraziła Alicja Nowakowska w teoretycznym studium *Frazeologia a onomastyka, czyli frazeologia nazwoznawcza i onomastyka frazeologiczna*³. Autorka podkreśliła w nim celowość podjęcia badań integrujących te dwie dziedziny lingwistyki oraz wskazała ich miejsca wspólne: „Z całą pewnością należy do nich aspekt kulturowy, językowy obraz świata kreowany przez frazeologię i onimię. Zagadnieniem zbliżającym omawiane gałęzie lingwistyki jest za-

¹ S. Rospond, *O frazeologii nazewniczej*, „Prace Filologiczne” 1974, t. 25, s. 471.

² *Ibidem*, s. 475.

³ Zob. A. Nowakowska, *Frazeologia a onomastyka, czyli frazeologia nazwoznawcza i onomastyka frazeologiczna*, w: *Nazwy własne a społeczeństwo*, t. 1, red. R. Łobodzińska, Łask 2010, s. 97–106.

pewne kwestia genezy frazeologii i nazw własnych”⁴. Zaznaczyła również, iż kłopotliwe jest precyzyjne zarysowanie przedmiotu badań obu dyscyplin i dodała:

Frazeologia wciąż na nowo określa swój zakres, z podobnymi problemami potyka się onomastyka. Zagadnieniem chyba najciekawszym, ale i najtrudniejszym, są problemy semantyczne, z którymi borykają się zarówno frazeolodzy, jak i onomaści. Dotyczy to szukania przez frazeologów odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu komponenty jednostek frazeologicznych są wyrazami znaczącymi, onomaści z kolei próbują rozwiązać kwestię znaczenia nazw własnych, dając różne i często niejasne interpretacje⁵.

Przegląd literatury przedmiotu (obejmującej zarówno XIX- i XX-wieczne zbiory paremiograficzne, jak i artykuły językoznawców dotyczące propriów funkcjonujących w związkach frazeologicznych i przysłówiach, w tym także studia o charakterze komparatywnym) pozwolił Nowakowskiej skonstatować, iż

Największym [...] zainteresowaniem przedstawicieli obu omawianych dziedzin językoznawstwa cieszy się problematyka obecności onimów w jednostkach frazeologicznych. Badania prowadzone są w dwu kierunkach: paremiologia i frazeologia koncentrują się na frazeologizmach i przysłowiach zawierających komponent onimiczny, natomiast onomastyka analizuje nazwy własne stanowiące składnik jednostki frazeologicznej⁶.

Poświęcanie przez lingwistów uwagi nieciągłym jednostkom języka zawierającym człon onomastyczny wiąże się między innymi z następującym faktem:

Frazeologizmy mające w swoim składzie nazwy własne stanowią interesujący materiał badawczy, gdyż we frazeologii utrwalone zostały pewne postacie, miejsca czy zdarzenia uważane za istotne w życiu danego narodu. Należy więc założyć, że jednostki, których komponentami są nomina propria, funkcjonują jako nośniki pewnych treści kulturowych, co wydaje się być ważkim zagadnieniem, zwłaszcza w perspektywie konfrontatywnej⁷.

⁴ *Ibidem*, s. 103.

⁵ *Ibidem*, s. 104.

⁶ *Ibidem*, s. 101.

⁷ J. Szerszunowicz, *Substytucje i redukcje komponentów toponomastycznych w translacji idiomów (na przykładzie tłumaczenia idiomów włoskich na język polski)*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2006, nr 6, s. 153. Zob. także: R. Mrózek, *Frazemy z etnonimami i choronimami w świetle kulturowej teorii języka*, „Opera Slavica” 1994,

Frazeologia onomastyczna w perspektywie międzyjęzykowej

Frazeologia onomastyczna coraz częściej stanowi przedmiot analiz konfrontatywnych. W tego typu badaniach zestawia się różnojęzyczne nieciągłe jednostki językowe z komponentem onimicznym⁸. Jerzy Treder⁹ zajął się nazwami własnymi w zachodniosłowiańskiej (górnolужицkiej, kaszubskiej, polskiej – także dialektalnej, czeskiej, słowackiej) frazeologii. Autor ustalił, że w zachodniosłowiańskich stałych połączeniach leksykalnych funkcjonują nazwy obce, wśród których znajdują się onimy ze starożytniej mitologii, literatury, historii, ponadto z *Biblii*, chrześcijańskiego kultu religijnego, historii powszechnej, geografii ogólnej i literatury pięknej. Część z frazeologizmów zawierających wskazane typy nazw występuje w analizowanych językach w identycznej lub podobnej formie. Do zespołu nazw rodzimych Treder zaliczył struktury utworzone przez daną społeczność, która upowszechniła je we frazeologizmie. Są nimi miana wiążące się z narodową historią, przezwiska, sprzężone z kultem chrześcijańskim onimy kalendarzowe, nazwy miejscowe, terenowe, hydronimy, etnonimy, choronimy (i inne sporadyczne miana).

Leon Zaręba w monografii *Polskie i francuskie frazeologizmy w ujęciu leksykograficznym*¹⁰ pomieścił rozdział poświęcony polskim i francuskim wyrażeniom, zwrotom i frazom onomastycznym – antroponimicznym i toponimicznym. Są wśród nich konstrukcje związane z *Biblią*, antykiem i mitologią, tradycją narodową czy wywodzące się z literatury pięknej, folkloru.

vol. 4, nr 4, s. 35–40; A. Nowakowska, L. Tomczak, *Czy Zabłocki to Zabłocki? Nazwy własne w polskiej frazeologii*, w: *Metodologia badań onomastycznych*, red. M. Biolik, Olsztyn 2003, s. 457–466; *eaedem*, *Funkcje nazw miejscowych w porównaniach frazeologicznych*, w: *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich 5. Opis, konfrontacja, przekład*, red. M. Sarnowski, W. Wysoczański, Wrocław 2005, s. 269–274; *eaedem*, *Jak daleko z Kołomyi do Grójca? Nazwy miejscowe w polskiej frazeologii*, w: *Onimizacja i apelatywizacja*, red. Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz, Białystok 2006, s. 553–561; N. Ananjewa, *Proprialny składnik frazeologizmów jako fenomen lingwo kulturowy*, w: *Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych. III Kongres Polonistyki Zagranicznej, Poznań 9–11 czerwca 2006*, red. M. Czermińska, K. Meller, P. Fliciński, Poznań 2006, s. 741–746.

⁸ W przeglądzie literatury – z konieczności skrótowym i niepełnym – ograniczam się do opracowań, w których rozpatruje się polskie frazeologizmy na tle innego języka / innych języków.

⁹ Zob. J. Treder, *Nazwy własne we frazeologii zachodniosłowiańskiej*, „Gdańskie Studia Językoznawcze” 1988, t. 4, s. 131–159.

¹⁰ Zob. L. Zaręba, *Polskie i francuskie frazeologizmy w ujęciu leksykograficznym*, Kraków 1988, s. 133–140.

Przegląd tak zestawionych związków wyrazowych pozwolił autorowi zaobserwować francuskie idiomatyczne ekwiwalenty onomastyczne polskich połączeń, idiomatyczne odpowiedniki nieonomastyczne oraz translaty nieidiomatyczne. Wątki zarysowane w przywołanym opracowaniu badacz rozwinął w artykułach: *La phraséologie onomastique en français et polonais*¹¹, *Frazeologia antroponimiczna związana z kulturą i tradycją narodową. Polsko-francuskie i francusko-polskie studium porównawcze*¹², *Frazeologia onomastyczna związana z Biblią i tradycją antyczną (polsko-francuskie studium porównawcze)*¹³, *Frazeologia toponomastyczna związana z kulturą i tradycją narodową. Polsko-francuskie i francusko-polskie studium porównawcze*¹⁴.

Porównaniem polskich i czeskich frazeologizmów zawierających nazwy narodowości i ras oraz przymiotniki od nich utworzone zajęła się Teresa Zofia Orłoś¹⁵. Autorka wyodrębniła – na podstawie stopnia odpowiedniości – kilka grup zestawianych połączeń wyrazowych: związki frazeologiczne identyczne pod względem semantycznym i gramatycznym (w pełni identyczne oraz omal identyczne), frazeologizmy ekwiwalentne (o pełnej odpowiedniości znaczeniowej, ale zawierające nieidentyczne komponenty gramatyczne i leksykalne) oraz związki idiomatyczne. W innym artykule badaczka skonfrontowała czeskie i polskie biblizmy frazeologiczne mające w składzie imiona własne pochodzące ze *Starego Testamentu*¹⁶. Warto też wspomnieć o szkicu poświęconym czeskim i polskim skrzydlatym słowom z członami etnonimicznymi¹⁷.

¹¹ Zob. L. Zaręba, *La phraséologie onomastique en français et polonais*, „Studia Romanica Posnaniensia” 1993, vol. 17, s. 216–223.

¹² Zob. L. Zaręba, *Frazeologia antroponimiczna związana z kulturą i tradycją narodową. Polsko-francuskie i francusko-polskie studium porównawcze*, „Poradnik Językowy” 1996, z. 1, s. 30–42.

¹³ Zob. L. Zaręba, *Frazeologia onomastyczna związana z Biblią i tradycją antyczną (polsko-francuskie studium porównawcze)*, „Problemy Frazeologii Europejskiej” 1996, t. 1, s. 125–130.

¹⁴ Zob. L. Zaręba, *Frazeologia toponomastyczna związana z kulturą i tradycją narodową (polsko-francuskie i francusko-polskie studium porównawcze)*, „Poradnik Językowy” 1996, z. 2, s. 40–49.

¹⁵ Zob. T.Z. Orłoś, *Polskie i czeskie związki frazeologiczne z nazwami narodowości lub z przymiotnikami odnarodowościowymi*, „Z Problemów Frazeologii Polskiej i Słowiańskiej” 1995, t. 6, s. 140–153.

¹⁶ Zob. T.Z. Orłoś, *Czeskie i polskie biblizmy z imionami własnymi ze Starego Testamentu*, w: *Język, literatura i kultura Słowian – dawniej i dziś: linguaria*, t. 3, red. V. Mitrinović, Poznań 2001, s. 159–167.

¹⁷ Zob. T.Z. Orłoś, *Skrzydlate słowa z etnonimami w języku czeskim i polskim*, w: *eadem*, *Studia bohemistyczne. Część 2*, Kraków 1992, s. 58–68.

Na szczególną uwagę zasługują liczne studia Joanny Szerszunowicz. W pracy *Some remarks on English idioms containing first names and their Polish equivalents*¹⁸ badaczka zajęła się polskimi odpowiednikami przekładowymi angielskich idiomów z nazwą własną w postaci imienia. Komponent onomastyczny tworzą różne grupy antroponimów, wśród których znajdują się imiona biblijne, nazwy o proveniencji antycznej, wywodzące się z literatury angielskiej, także imiona autentycznych osób, antroponimy filmowe i telewizyjne. Odrębną grupę stanowią pospolite imiona używane w krajach anglojęzycznych. Analiza porównawcza ujawniła polskie ekwiwalenty całkowite, częściowe oraz zerowe. Kilku angielskim frazeologizmom Szerszunowicz przyporządkowała odpowiedniki onomastyczne zawierające inne imiona.

Artykuł *Substytucje i redukcje komponentów toponomastycznych w translacji idiomów (na przykładzie tłumaczenia idiomów włoskich na język polski)*¹⁹ przynosi spostrzeżenia na temat tytułowych zjawisk substytucji i redukcji członów toponimicznych. Na podstawie zebranego materiału badaczka wyodrębniła substytucje: właściwe, częściowe, substytucje i redukcje potencjalne, substytucje pozorne oraz kreatywne. Autorka podkreśla, że „Redukcje i substytucje elementu toponomastycznego mogą, ale nie muszą przesądzać o ewaluacji relacji zachodzących między porównywanymi jednostkami”²⁰. Polskie i włoskie przysłowia z członem antroponimicznym stały się z kolei tematem studium *On anthroponymic constituents of Polish and Italian proverbs*²¹.

Omówienia wymaga także wspólne opracowanie Szerszunowicz i Iwany Vidović Bolt, dotyczące polskich ekwiwalentów chorwackich frazeologizmów toponimicznych²². W zebranych materiale autorki odnalazły odpowiedniki absolutne (pochodzenia biblijnego lub związane z historią starożytną i nowożytną, także wywodzące się z literatury), paralelne (chorwacki toponim jest zastępowany polskim o identycznych lub podobnych

¹⁸ Zob. J. Szerszunowicz, *Some remarks on English idioms containing first names and their Polish equivalents*, w: *Tauta ir kalba: šiuolaikiniai sociolingvistinio ugdymo aspektai*, red. R. Virbickaitė, Kaunas 2006, s. 241–243.

¹⁹ Zob. J. Szerszunowicz, *Substytucje i redukcje*, s. 153–161.

²⁰ *Ibidem*, s. 159.

²¹ Zob. J. Szerszunowicz, *On anthroponymic constituents of Polish and Italian proverbs*, w: *4° Colóquio Interdisciplinar sobre Provérbios – ACTAS. 4th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs – PROCEEDINGS*, red. R.J.B. Soares, O. Lauhakangas, Tavira 2011, s. 72–83.

²² Zob. J. Szerszunowicz, I. Vidović Bolt, *On the Croatian toponymic phraseological units and their Polish equivalents*, „Edukacja dla Przyszłości” 2008, t. 5, s. 135–146.

konotacjach, przy czym polska nazwa własna nie musi należeć do tej samej klasy onimicznej), także frazeologiczne ekwiwalenty nietoponimiczne, translaty niefrazeologiczne oraz niefrazeologiczne odpowiedniki z odtworzonym toponimem o zbieżnych konotacjach kulturowych. Wspomniane badaczki poświęciły też część opracowania *Kulturowe znaczenie komponentu frazeologizmu a jego międzyjęzykowa ekwiwalencja*²³ przekładowi związków frazeologicznych z nazwą własną nacechowaną kulturowo.

Wymienić ponadto należy inne studia Szerszunowicz, w których autorka przyjmuje szeroką perspektywę porównawczą, to znaczy zestawia frazeologizmy języka polskiego z innymi językami europejskimi (dwoma i więcej). W tej grupie prac mieszczą się między innymi artykuły poświęcone: problemowi translatorycznemu związanemu z reinterpretacją komponentów onomastycznych²⁴, konfrontacji związków frazeologicznych z wybranymi językami europejskimi zawierającymi antroponim *Piotr*²⁵, ekwiwalencji idiomów toponimicznych (tu korpus badawczy obejmuje związki wyrazowe angielskie, francuskie, hiszpańskie, niemieckie, polskie, rumuńskie, włoskie, rosyjskie)²⁶ i związków wyrazowych z członem hagiomicznym²⁷, pseudoekwiwalentom w angielskiej, włoskiej i polskiej frazeologii onomastycznej²⁸, redukcji konotacji kulturowych w przekładzie

²³ Zob. J. Szerszunowicz, I. Vidović Bolt, *Kulturowe znaczenie komponentu frazeologizmu a jego międzyjęzykowa ekwiwalencja*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2004, nr 14, s. 195–216.

²⁴ Zob. J. Szerszunowicz, *Reinterpretacja komponentów onomastycznych frazeologizmów jako problem translatoryczny (na materiale wybranych języków europejskich)*, w: *Wokół polszczyzny dawnej i obecnej*, red. B. Nowowiejski, Białystok 2006, s. 379–386.

²⁵ Zob. J. Szerszunowicz, *Imię Piotr jako komponent związków frazeologicznych w ujęciu konfrontatywnym (na materiale wybranych języków europejskich)*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2007, t. 7, s. 185–194.

²⁶ Zob. J. Szerszunowicz, *Some remarks on equivalents of toponymic idioms in a contrastive perspective*, w: *Иностранные языки и литература в современном международном образовательном пространстве. Сборник научных трудов*, том 1, Екатеринбург 2007, s. 299–304.

²⁷ Zob. J. Szerszunowicz, *Z badań nad ekwiwalencją frazeologizmów z komponentem hagiomicznym*, w: *Chrześcijańskie dziedzictwo duchowe narodów słowiańskich. Seria II: Wokół kultur śródziemnomorskich*, t. 2: *Historia. Język. Kultura*, red. Z. Abramowicz, J. Ławski, Białystok 2010, s. 249–258.

²⁸ Zob. J. Szerszunowicz, *On pseudo-equivalents in English, Italian and Polish onymic phraseology*, w: *Valodu apguve: problēmas un perspektīva 6. Zinātisko rakstu krājums Veltīts Starpkultūru dialogu gadam*, red. Ā. Ptičkina, Liepāja 2008, s. 26–35.

polских, angielskich i włoskich idiomów onimicznych²⁹ czy kolokwialnym emocjonalizmom frazeologicznym z komponentem onomastycznym występującym w językach polskim, angielskim i włoskim³⁰.

Perspektywę konfrontatywną przyjmuję w niniejszym artykule, którego przedmiotem są indonezyjskie frazeologizmy onimiczne i ich polskie ekwiwalenty.

Material badawczy i metoda jego opisu

Analizowane związki frazeologiczne, czyli „społecznie utrwalone połączenia wyrazów wykazujące nieregularność pod jakimś względem, np.: w ich składzie występują wyrazy lub formy wyrazów nie wchodzące w swobodne związki składniowe; znaczenie frazeologizmu nie wynika ze znaczeń komponentów; naruszone bywają zasady łączliwości wyrazów”³¹,

²⁹ Zob. J. Szerszunowicz, *Redukcja konotacji kulturowych w przekładzie idiomów (na przykładzie polskich, angielskich i włoskich związków z komponentem onomastycznym)*, „Edukacja dla Przyszłości” 2008, t. 6, s. 135–146.

³⁰ J. Szerszunowicz, *Kolokwialne emocjonalizmy frazeologiczne z komponentem onomastycznym w ujęciu konfrontatywnym (na materiale frazeologizmów polskich, angielskich i włoskich)*, w: *Rejestr emocjonalny języka*, red. K. Wojtczuk, V. Machnicka, Siedlce 2009, s. 217–225. W kolejnych artykułach Szerszunowicz omawia takie zjawiska z zakresu frazeologii konfrontatywnej, jak: dekodowanie idiomów onomastycznych (J. Szerszunowicz, *Decoding phraseological units as a socio-linguistic problem (on the example of onomastic idioms)*, w: *Nation and language: Modern aspects of socio-linguistic development*, Kaunas 2008, s. 118–121), konotacje wartościujące idiomów toponimicznych (J. Szerszunowicz, *Some remarks on the evaluative connotations of toponymic idioms in a contrastive perspective*, w: *Formulaic language, distribution and historical change*, vol. 1, red. R. Corrigan, E.A. Moravcsik, H. Ouali, K.M. Wheatley, Amsterdam, Philadelphia 2009, s. 171–181), potencjał frazeotwórczy konotacji nazw własnych (J. Szerszunowicz, *Konotacje nazw własnych i ich frazeotwórczy potencjał w ujęciu konfrontatywnym*, „Prace Językoznawcze” 2010, t. 11, s. 191–208), konotacje kulturowe urbanonimów (J. Szerszunowicz, *Some remarks on cultural connotations of urbanonyms and idiomacity in a contrastive perspective*, „Acta Onomastica” 2010, vol. 51, nr 2, s. 547–555) czy wybrane domeny źródłowe frazeologii onomastycznej (J. Szerszunowicz, *On selected source domains of onomastic phraseology in a cross-linguistic perspective*, w: *Linguo-cultural competence and phraseological motivation*, red. A. Pamies, D. Dobrovolskij, Baltmannsweiler 2011, s. 81–90).

³¹ A.M. Lewicki, A. Pajdzińska, *Frazeologia*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 315. W ekscerpcji indonezyjskich frazeologizmów nie uwzględniłem przysłów (które włączam w obszar zainteresowania frazeologii). Trzeba w tym miejscu dodać, że liczba indonezyjskich paremii zawierających w składzie

wynotowałem z indonezyjskich i polskich opracowań frazeograficznych i indonezyjskiego słownika ogólnego. Oto lista źródeł materiału badawczego:

- 1) Abdul Chaer, *Kamus Ungkapan Bahasa Indonesia*³²;
- 2) K.St. Pamuntjak, N.St. Iskandar, A.Dt. Madjoindo, *Peribahasa*³³;
- 3) Suprpto, *Kamus Peribahasa Bahasa Indonesia*³⁴;
- 4) Jusuf S. Badudu, *Kamus Peribahasa. Memahami Arti dan Kiasan Peribahasa, Pepatah, dan Ungkapan*³⁵;

komponentowym nazwę własną jest znikoma. W polskich zbiorach paremiograficznych liczba tego typu jednostek jest znacząca (zob. np. K. Długosz, *Nazwy miejscowe w przysłowia*, w: *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 253–258; M. Jaracz, *O nazewnictwie geograficznym we frazeologii (na podstawie Nowej księgi przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich pod red. Juliana Krzyżanowskiego). Rekonesans badawczy*, w: *Metodologia badań onomastycznych*, red. M. Biolik, Olsztyn 2003, s. 447–456; *eadem*, *Stereotyp onimiczny w przysłowia* polskich, „*Studia Językoznawcze*” 2003, t. 2, s. 113–123; A. Nowakowska, L. Tomczak, *Czy Zabłocki; eadem*, *Funkcje nazw; eadem*, *Jak daleko; eadem*, *Nazwiska jako składniki syntaktyczne przysłów*, „*LingVaria*” 2007, nr 1 (3), s. 135–143; W. Wysoczański, *Nazwy własne w porównaniach. Studium konfrontatywne frazeologii i paremii wybranych języków (I)*, „*Rozprawy Komisji Językowej WTN*” 2006, t. 32, s. 67–95). Takie ilościowe dysproporcje między indonezyjskimi i polskimi przysłowiami onomastycznymi wynikają między innymi z o wiele mniejszej objętości indonezyjskich opracowań paremiograficznych. Jeden z obszerniejszych słowników gromadzących przysłowia (indon. *peribahasa*) notuje 4032 jednostki, przy czym spora część z nich to frazeologizmy (również w formie porównań). Takie podejście do opisu materiału paremiograficznego wynika z szerokiej definicji przysłowia, pojmowanego jako połączenie leksykalne lub zdanie, które charakteryzuje się stałym składem komponentów. Zob. P. Wiatrowski, *Wilk w owczej skórze, czyli serigala berbulu domba. Uwagi o genezie wybranych polskich i indonezyjskich jednostek frazeologicznych*, w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Geneza dawnych i nowych frazeologizmów polskich*, red. G. Dziamska-Lenart, J. Liberek, Poznań 2016, s. 188–189. W indonezyjskiej lingwistyce funkcjonuje również wąskie ujmowanie terminu *peribahasa*, oznaczającego w tym wypadku „wyrażenia lub spójne, lapidarne zdania przybierające formę porównań, przypowieści, porad, morałów, konstrukcji zawierających zasady życiowe, reguły zachowania, postępowania”. P. Wiatrowski, *op.cit.*, s. 189. Niektóre indonezyjskie komparacje obecne w zbiorach przysłów (np. *seperti kera dengan monyet* – dosł. jak małpa z małpą ‘to samo’; *seperti kambing dengan harimau* – dosł. jak koza z tygrysem ‘walka przeciwników o nierównych siłach’) to – w świetle typologii związków frazeologicznych Andrzeja M. Lewickiego i Anny Pajdzińskiej – połączenia frazeologiczne (frazemy). Zob. A.M. Lewicki, A. Pajdzińska, *op.cit.*, s. 318–319.

³² Jakarta 2002.

³³ Jakarta 2004.

³⁴ Bandung 2007.

³⁵ Jakarta 2009.

- 5) Jusuf S. Badudu, *Kamus Ungkapan Bahasa Indonesia*³⁶;
- 6) Ariawan Prasetyo, *Super Lengkap Peribahasa Indonesia Plus Update EYD Terbaru*³⁷;
- 7) *Kamus Besar Bahasa Indonesia* – wersja online: www.kbbi.web.id;
- 8) Stanisław Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2³⁸;
- 9) Stanisław Bąba, Jarosław Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*³⁹;
- 10) *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*⁴⁰;
- 11) *Słownik frazeologiczny* pod redakcją Alicji Nowakowskiej⁴¹;
- 12) Mirosław Bańko, *Słownik porównań*⁴².

Na zgromadzony minikorpus indonezyjskich i polskich związków frazeologicznych składają się idiomy oraz połączenia frazeologiczne (in. frazemy)⁴³. W ich opisie wykorzystuję metodę jednostronnej indonezyjsko-polskiej analizy konfrontatywnej⁴⁴, która polega na tym, że badam, jakie polskie odpowiedniki można przypisać indonezyjskim ustabilizowanym wielowyrzowcom (w tym wypadku z komponentem onomastycznym). Polskie zastępniki (frazeologiczne, także w formie przysłów⁴⁵, i niefrazeologiczne⁴⁶) umieszczam w odpowiedniej klasie ekwiwalentów słownikowych (systemowych) zaproponowanych przez Wojciecha Chlebę⁴⁷.

³⁶ Jakarta 2009.

³⁷ Yogyakarta 2010.

³⁸ Warszawa 1967.

³⁹ Warszawa 2001.

⁴⁰ *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa 2005.

⁴¹ *Słownik frazeologiczny*, red. A. Nowakowska, wyd. 3, Wrocław 2007.

⁴² Warszawa 2007.

⁴³ Odwołuję się do stratyfikacji Lewickiego i Pajdzińskiej. Zob. A.M. Lewicki, A. Pajdzińska, *op.cit.*, s. 318–319.

⁴⁴ S. Prędoty, *Niemieckie przekłady przysłów w „Chłopach” Władysława Stanisława Reymonta*, w: *Frazeologia a przekład*, red. W. Chlebda, Opole 2014, s. 95.

⁴⁵ Biorę wyłącznie pod uwagę paremie notowane w WSF.

⁴⁶ Odpowiedniki niefrazeologiczne są „moimi propozycjami opartymi na definicjach słownikowych indonezyjskich połączeń, czasem opatrzonymi dodatkowymi danymi”. P. Wiatrowski, *Międzyjęzykowa ekwiwalencja związków frazeologicznych z apetywnym komponentem relewantnym kulturowo. Na przykładzie indonezyjskich połączeń wyrazowych i ich polskich odpowiedników*, „Kwartalnik Językoznawczy” 2015, nr 1–2, s. 76.

⁴⁷ Zob. W. Chlebda, *Ekwiwalencja i ekwiwalenty: między słownikiem a tekstami*, w: *Na tropach translatorskich. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, red. *idem*, Opole 2011, s. 21–43.

Ekwiwalencja słownikowa (systemowa)

Poszukując polskich odpowiedników indonezyjskich związków frazeologicznych, ograniczam się wyłącznie do de Saussure'owskiej płaszczyzny *langue*, to znaczy rozpatruję połączenia wyrazowe jako elementy systemów języków indonezyjskiego i polskiego, nie zaś jako składniki konkretnych wypowiedzi. Odwołuję się tutaj do koncepcji ekwiwalencji słownikowej (systemowej)⁴⁸ Chlebda, który rozumie ją jako relację równoważności między jednostką języka A (translandem) a jednostką języka B (translatem)⁴⁹. W procesie ustalania ekwiwalencji należy uwzględnić dla konfrontowanych jednostek językowych płaszczyznę odniesienia (*tertium comparationis*). Stanowią ją: obiekt, pojęcie i sytuacja czy raczej – jak proponuje przywołany badacz – szerzej od sytuacji pojmowana sytuacyjność⁵⁰.

W ślad za Chlebdą wyróżniam cztery typy ekwiwalentów słownikowych (systemowych), między którymi nie da się wytyczyć wyraźnych granic. Zjawisko ekwiwalencji ma bowiem charakter stopniowalny. Do omawianych typów odpowiedników należą:

1) ekwiwalenty pełne (in. adekwatne) – jednostka języka B jest równoważna wobec jednostki języka A głównie pod względem sensu i obrazowości, ponadto pod względem parametrów pragmatycznych, stylowych, nierzadko również formalnych (gramatycznych);

2) ekwiwalenty funkcjonalne – jednostka języka B jest ekwiwalentna wobec jednostki języka A przede wszystkim pod względem znaczenia i pełnionej funkcji komunikacyjnej (pragmatycznej); mogą tutaj wystąpić różnice w zakresie obrazowości zestawianych jednostek oraz odmienności formalne;

3) ekwiwalenty zachwiane – jednostka języka B jest ekwiwalentna wobec jednostki języka A tylko częściowo pod względem struktury semantycznej, co wiąże się zwykle z różnicami pragmatycznymi między obiema jednostkami;

4) ekwiwalenty zerowe – nie istnieje w języku B gotowy sposób werbalizowania pojęcia, sądu, intencji, emocji i innych składowych *tertium comparationis*, do których odnosi się jednostka w języku A⁵¹.

⁴⁸ Ekwiwalencję systemową wyodrębnia też Dmitrij Dobrowol'skij. Zob. D. Dobrowol'skij, *Cross-linguistic equivalence of idioms: Does it really exist?*, w: *Linguo-cultural competence and phraseological motivation*, red. A. Pamies, D. Dobrowol'skij, Baltmannsweiler 2011, s. 7–24.

⁴⁹ W. Chlebda, *op.cit.*, s. 35.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 22–30.

⁵¹ *Ibidem*, s. 38–39.

W wypadku odpowiedników zerowych tłumacz czy też leksykograf może na przykład zapożyczyć element języka źródłowego, czyli przenieść jednostkę językową A do języka B w formie oryginalnej lub dostosowanej do grafii języka docelowego. Innymi technikami są: eksplikacja (nieidiomatyczne sformułowanie oddające sens jednostki języka A), opis pojęcia lub obiektu środkami języka B⁵², kalka (dosłowne przetłumaczenie jednostki języka A)⁵³ oraz hybryda (kumulacja wymienionych sposobów). Chlebda pisze również o neologizacji jako o rzadkiej w odniesieniu do jednostek nieciągłych technice tworzenia ekwiwalentu⁵⁴.

Polskie ekwiwalenty indonezyjskich frazeologizmów z komponentem onimicznym

Stanisław Gajda przyjmuje, że nazwa własna (onim) ma – jak każda jednostka leksykalna – znaczenie leksykalne, w którym

dadzą się potencjalnie wyróżnić trzy plany: a) właściwy onimiczny, kształtowany przez aktualne odbicie oznaczanego obiektu i zawierający charakterystykę przedmiotową [...]; b) doonimiczny (etymologiczny), nie zawsze synchronicznie uświadamiany; c) odonimiczny (metaforyczny) – wyraźny w nazwach własnych występujących w roli symboli, por.: *Kraków* ‘zabytki’, *Oświęcim* ‘męczeństwo’, *Pipidówka* ‘dziura’⁵⁵.

Autor wyróżnia ponadto ogólnoludzki oraz narodowokulturowy aspekt znaczenia. Ten drugi odnosi się „do więzi języka z kulturą narodu” i „wyraża społecznokulturową wiedzę, charakterystyczną dla danego narodu i odbitą w jego języku; zarazem stanowi pryzmat, przez który społeczność narodowokulturowa widzi oznaczany obiekt”⁵⁶. Narodowokulturowy komponent znaczenia nie jest obligatoryjnym elementem warstwy semantycznej jednostki leksykalnej (np. przynajmniej części międzynarodowej

⁵² Opis rozumiem jako dodatkowe, niedefinicyjne informacje, które objaśniają przedstawicielom docelowej wspólnoty komunikacyjnej naturę (nieznanych bądź w niewielkim stopniu znanych) zjawisk denotowanych przez źródłowe jednostki językowe.

⁵³ Zob. W. Chlebda, *Kalka we frazeologicznym słowniku przekładowym*, w: *Frazeologia a przekład*, red. *idem*, Opole 2014, s. 307–314.

⁵⁴ W. Chlebda, *Ekwiwalencja i ekwiwalenty*, s. 40.

⁵⁵ S. Gajda, *Narodowokulturowy składnik znaczenia nazw własnych w aspekcie edukacyjnym*, w: *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice 2004, s. 24.

⁵⁶ *Ibidem*.

terminologii), choć istnieją stanowiska głoszące, że „każde znaczenie ma unikatowy, idiomatyczny, idioetniczny charakter, gdyż powstaje i funkcjonuje w konkretnym systemie językowym”⁵⁷. W nazwach własnych omawiany składnik semantyczny

jest szczególnie wyraźny i bogaty, jako wynik odbijania się w nich – w całości i w pojedynczych nominacjach – historii i kultury każdego narodu oraz niepowtarzalności oznaczanego obiektu. Aktywizują się w nim poza semami pojęciowymi różnorodne semy, wskazujące na czas, miejsce, społeczność, motywację itd. W ten sposób nazwy własne, niosąc informację o unikatowym narodowokulturowym nacechowaniu jednostek językowych, stają się nośnikami narodowego kolorytu, jednostkami leksykalnymi – etnorealiai [...]”⁵⁸.

Indonezyjska społeczność przypisuje kulturowe znaczenie różnym nazwom własnym, co przejawia się w ich metaforycznych użyciach czy obecności w składzie związków frazeologicznych. Część z tych nazw ma zasięg ponadnarodowy, pozaindonezyjski. W swojej pierwotnej funkcji oznaczają autentyczne lub fikcyjne osoby, miejsca, obiekty itd. spoza obszaru badanego etnikum. Wtórnie mogą się odnosić do zjawisk typowych dla indonezyjskiej społeczności. Przykładem jest antroponim *Alibaba* (także w ortograficznej wersji *Ali-Baba*), który – poza identyfikowaniem bohaterów baśni *Ali Baba i czterdziestu rozbójników* – ma też znaczenie przenośne. Tak nazywa się Indonezyjczyka, który jest liderem firmy (zwykle chińskiej) kontrolowanej przez kapitał zagraniczny.

W skład analizowanych frazeologizmów wchodzi nazwy państw, miast, grup etnicznych i in.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 25. Zob. także J. Anusiewicz, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław 1995.

⁵⁸ S. Gajda, *op.cit.*, s. 26.

Tabela 1. Polskie ekwiwalenty indonezyjskich frazeologizmów z komponentem onimicznym o zasięgu pozaindonezyjskim⁵⁹

Indonezyjski frazeologizm	Polski ekwiwalent frazeologiczny	Polski ekwiwalent zerowy
<i>jahat melebihi Yahudi</i> (dosł. zły bardziej niż Żyd ⁶⁰) ‘człowiek bezwzględny’	<i>zimny drań</i> ‘o człowieku odznaczającym się bezwzględnością i wyrachowaniem’ [WSF]; <i>kosz bez serca</i> ‘o kimś niezdolnym do wzruszeń, pozbawionym litości, zimnym, obojętnym, bezwzględnym’ [WSF]; <i>nie mieć Boga w sercu</i> ‘być bezwzględnym, bezlitosnym’ [WSF]; <i>być bez sumienia</i> ; <i>nie mieć sumienia</i> ; <i>kosz bez sumienia</i> ‘być złym, bezwzględnym człowiekiem, nie mieć skrupułów; człowiek niemoralny, krzywdzący innych’ [WSF]; <i>być z kamienia</i> ; <i>być (twardym niewzruszonym) jak kamień jak glaz</i> ‘być nieczułym, niewrażliwym, bezwzględnym’ [WSF]	
<i>kikir melebihi Yahudi</i> (dosł. skąpy bardziej niż Żyd) ‘bardzo skąpy’	<i>mieć węża w kieszeni</i> ‘być skąpym’ [WSF]	
<i>seperti Cina karam</i> (dosł. jak Chińczyk, (który) tonie) ‘bardzo głośny’	<i>umarłego by wskrzesił obudził postawił na nogi</i> ‘o bardzo silnym, głośnym, trudnym do zniesienia hałasie, krzyku’ [WSF]; <i>książk. trąby jerychońskie</i> ‘bardzo silny, głośny dźwięk’ [WSF]; <i>krzyczeć ryczeć piszczeć</i> itp. <i>jakby się było odzieranym ze skóry</i> ‘krzyczeć, ryczeć, piszczeć itp. bardzo głośno, rozpaczliwie’ [WSF]	

⁵⁹ W tabeli szereguję indonezyjskie jednostki nieciągłe według przyporządkowanych im ekwiwalentów. Kolejność jest następująca: ustabilizowane wielowyrządowce z odpowiednikami frazeologicznymi mają pierwszeństwo przed tymi, którym przypisałem zastępniki niefrazeologiczne (zerowe).

⁶⁰ Nie wykorzystuję rzadko stosowanego w porównawczych badaniach frazeologicznych (prowadzonych w Polsce) tłumaczenia interlinearnego.

<p>Cina <i>kebakaran jeng-got</i> (dosł. Chińczykowi pali się broda) ‘bardzo głośny’</p>	<p><i>umarłego by wskrzesił</i> <i>obudził</i> <i>postawił na nogi</i> ‘o bardzo silnym, głośnym, trudnym do zniesienia hałasie, krzyku’ [WSF]; książk. <i>trąby jerychońskie</i> ‘bardzo silny, głośny dźwięk’ [WSF]; <i>krzyczeć</i> <i>ryczeć</i> <i>piszczeć</i> itp. <i>jakby się było odzieranym ze skóry</i> ‘krzyczeć, ryczeć, piszczeć itp. bardzo głośno, rozpaczliwie’ [WSF]</p>	
<p><i>gada terdorong kepada Cina</i> (dosł. zastaw pożyczki trafił do Chińczyka) ‘coś, czego nie da się odzyskać’</p>	<p><i>kamień w wodę; (przepaść zginąć zniknąć itp.) jak kamień w wodę</i> <i>w wodzie; jakby w wodę wpadł</i> ‘ktoś zaginął, coś zaginęło bez śladu’ [WSF]</p>	
<p>Keling <i>karam</i> (dosł. Keling (który) tonie) ‘bardzo głośny’</p>	<p><i>umarłego by wskrzesił</i> <i>obudził</i> <i>postawił na nogi</i> ‘o bardzo silnym, głośnym, trudnym do zniesienia hałasie, krzyku’ [WSF]; książk. <i>trąby jerychońskie</i> ‘bardzo silny, głośny dźwięk’ [WSF]; <i>krzyczeć</i> <i>ryczeć</i> <i>piszczeć</i> itp. <i>jakby się było odzieranym ze skóry</i> ‘krzyczeć, ryczeć, piszczeć itp. bardzo głośno, rozpaczliwie’ [WSF];</p>	
<p><i>akal Keling</i> (dosł. rozsądek Kelinga) ‘chytry, przebiegły, podstępny’</p>	<p><i>chytry jak lis</i> ‘o chytrym, podstępnym człowieku’ [SF]; <i>ktoś kuty na cztery nogi</i> ‘o kimś bardzo sprytnym, przebiegłym, umiejącym zadbać o swoje interesy’ [WSF]</p>	
<p><i>gerantang Keling</i> (dosł. hałaśliwy Keling) ‘kłamać; blaga, blef’</p>	<p><i>mijać się z prawdą</i> ‘kłamać’ [SF]; <i>wyssać coś z palca</i> ‘mówić coś, co nie jest zgodne z prawdą, kłamać’ [SF]</p>	

<i>lidah Keling</i> (dosł. język Kelinga) ‘zwodniczy, kłamliwy, podstępny’	<i>farbowany lis</i> ‘o kimś fałszywym, nieszczerym, udającym podstępnie kogoś innego niż jest naprawdę; oszust’ [WSF]; <i>chytry jak lis</i> ‘o chytrym, podstępnym człowieku’ [SF]; ktoś <i>kuty na cztery nogi</i> ‘o kimś bardzo sprytnym, przebiegłym, umiejącym zadbać o swoje interesy’ [WSF]	
<i>pandai seperti Yahudi</i> (dosł. mądry jak Żyd) ‘człowiek mądry, ale uparty’	<i>mieć dobrze (poukładane) w głowie</i> ; <i>mieć olej w głowie</i> ‘być mądrym, rozumnym, rozsądnym’ [WSF]; <i>mieć głowę</i> pot. <i>leb (na karku)</i> ; <i>mieć głowę (nie od parady)</i> ‘być mądrym, sprytnym, umieć sobie radzić’ [WSF]; <i>uparty jak kozioł</i> <i>mul</i> <i>osioł</i> ‘bardzo uparty’ [SP]	
<i>cina buta</i> (dosł. ślepy Chińczyk) ‘osoba, która pomaga zarówno byłemu mężowi, jak i byłej żonie ożenić się / wyjść za mąż ponownie po trzykrotnie oznajmionym rozwodzie’		<i>osoba, która pomaga zarówno byłemu mężowi, jak i byłej żonie ożenić się / wyjść za mąż ponownie po trzykrotnie oznajmionym rozwodzie</i>
<i>mata-mata gelap Jepang</i> (dosł. ciemne oczy Japończyka) ‘tajna policja; szpiegostwo’		<i>tajna policja; szpiegostwo</i>
<i>serambi Mekkah</i> (dosł. przedsionek Mekki) ‘prowincja Aceh; prowincja Banten’		<i>prowincja Aceh (północna część indonezyjskiej wyspy Sumatra)⁶¹; prowincja Banten (zachodnia część indonezyjskiej wyspy Jawa)</i>
<i>wartawan Bodrex</i> (dosł. dziennikarz Bodrexu) ‘kiepski dziennikarz’		<i>dziennikarzyna; pismak</i>

⁶¹ W nawiasach umieszczam opis towarzyszący eksplikacji (zapisanej kursywą).

Znaczna część indonezyjskich połączeń leksykalnych ma – jak wiadać – odpowiedniki frazeologiczne w języku docelowym. Wynika to z faktu, że nie wszystkie przywołane wielowyrazowce denotują fakty swoiste dla indonezyjskiej społeczności. Odnoszą się do zjawisk o charakterze uniwersalnym. Na gruncie języka indonezyjskiego zyskują jednak znamienne formalizację, niespotykaną w polszczyźnie. W ich składzie leksykalnym znajdują się *nomina propria*, które nie występują w polskich ekwiwalentach. Wspomniane nazwy własne stanowią niejako centrum frazeologizmów, wokół którego kształtuje się znaczenie konstrukcji. Istotną rolę odgrywa tutaj wartość konotacyjna onimu, czyli „utrwalony w świadomości społecznej (a więc powszechny, nie indywidualny) zbiór sądów i wyobrażeń o denotacie danej nazwy”⁶². Typowe dla jednego etnikum konotacje, przywoływane przez nieciągłą jednostkę językową, sprawiają, że „w perspektywie międzyjęzykowej ma ona charakter lakunarny w sferze konotacyjnej”⁶³. Uwagę tę można odnieść do zdecydowanej większości analizowanych indonezyjskich frazeologizmów.

W jednostkach nieciągłych z komponentem *Cina* (*seperti Cina karam*, *Cina kebakaran jenggot*, *gadai terdorong kepada Cina*) zakrzyły niepochlebne sądy na temat Chińczyków (przybyłych do Indonezji jeszcze w czasach prekolonialnych, którzy stanowią dziś jedną z największych mniejszości etnicznych pochodzenia pozaindonezyjskiego). W świetle przytoczonych frazeologizmów jawią się oni jako osoby hałaśliwe, postępujące nieuczciwie. Polski stereotyp Chińczyka ufundowały przeświadczenia o jego przesadnej, konserwatywnej ceremonialności, niekomunikatywności, braku gustu. Później doszły do tego przekonania związane ze strachem przed Chińczykami, podziwem dla nich i obecnością Mao Tse-tunga⁶⁴. Paralelność indonezyjskich i polskich uproszczonych opinii o Chińczykach nie zachodzi. W konsekwencji transfer do polszczyzny wyposażenia konotacyjnego indonezyjskich frazeologizmów onomastycznych nie jest możliwy. To samo zjawisko obserwujemy na przykładzie idiomów *Keling karam*, *akal Keling*, *gerantang Keling*, *lidah Keling*. Nazwa *Keling* odnosi się do

⁶² C. Kosyl, *Metaforyczne użycie nazw własnych*, w: *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, red. M. Szymczak, Wrocław 1978, s. 133–143; także *idem*, *Forma i funkcja nazw własnych*, Lublin 1983, s. 14.

⁶³ J. Szerszunowicz, I. Vidović Bolt, *Kulturowe znaczenie*, s. 211. O lakunarności jednostek wielowyrazowych w perspektywie międzyjęzykowej zob. J. Szerszunowicz, *Lakunarne jednostki wielowyrazowe w perspektywie międzyjęzykowej*, Białystok 2016.

⁶⁴ Zob. K. Pisarkowa, *Konotacja semantyczna nazw narodowości*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1976, nr 1 (67), s. 21.

mieszkańców Wybrzeża Koromandelskiego w południowych Indiach, którzy przybywali do Indonezji między innymi w celach handlowych. Stereotyp wytworzony przez indonezyjską społeczność nie ma pokrycia w języku polskim. Nakłada się natomiast na uniwersalne znaczenie wszystkich wymienionych wcześniej translandów (*seperti Cina karam, Cina kebakaran jenggot, gadai terdorong kepada Cina, Keling karam, akal Keling, gerantang Keling, lidah Keling*) wartość semantyczna polskich ekwiwalentów frazeologicznych funkcjonalnych (jeden z nich – *trąby jerychońskie* – nie przystaje do indonezyjskiego związku *Keling karam*, a także połączeń *seperti Cina karam, Cina kebakaran jenggot*, pod względem nacechowania stylistycznego – polski związek jest kwalifikowany jako książkowy, indonezyjski idiom nie ma takiego zabarwienia).

Na odrębne potraktowanie zasługuje wyrażenie *cina buta*. Omawiany związek łączy się z opowieścią o muzułmaninie, który na jednym wydechu trzykrotnie poinformował żonę, że się z nią rozwodzi. Później człowiek ten miał wyrzuty sumienia i chciał odwołać rozwód. Zgodnie ze zwyczajem trzykrotne jego oznajmienie uniemożliwiało ponowne zejście się z żoną. Jedyną możliwością pojednania było najpierw poślubienie przez ekszonę innego mężczyzny, a następnie przeprowadzenie z nim rozwodu. Tylko wówczas żona miałaby pozwolenie na powrót do swojego poprzedniego męża. Były mąż obawiał się jednak, że mężczyzna, który poślubi jego byłą żonę, nie rozwiedzie się z nią ze względu na jej piękno i zechce pozostać z nią w związku małżeńskim. Aby uniknąć takiej sytuacji, były mąż zdecydował, że wykorzysta ślepego Chińczyka, który niedawno przeszedł na islam. Założył, że z powodu ślepoty mężczyzna nie będzie w stanie ujrzeć piękna poślubionej kobiety i bez przeszkód zgodzi się na rozwód zaraz po zawarciu małżeństwa.

Idiom *cina buta* jest nośnikiem sensu, którego nie da się w polszczyźnie oddać frazeologicznie, stąd ekwiwalent zerowy w formie eksplikacji o charakterze luźnego połączenia wyrazowego.

Nazwa *Yahudi* ('Żyd') w świadomości przedstawicieli indonezyjskiej wspólnoty komunikacyjnej budzi (wnosząc na podstawie przedstawionych związków frazeologicznych) skojarzenia zbieżne do pewnego stopnia z tymi wywoływanymi przez polską jednostkę leksykalną *Żyd*. Przywołana wcześniej Krystyna Pisarkowa, która badała subiektywne oceny, uprzedzenia kryjące się za polskimi nazwami narodowości, stwierdziła, że etnonim *Żyd* należy do nazw o konotacjach starych i stałych (choć z czasem nieco zmodyfikowanych). Jest to miano zabarwione negatywnie (przywołuje takie cechy, jak 'przebiegłość', 'chciwość'). Autorka zauważyła kurczenie

się tych konotacji i przesunięcie ich „nieco bliżej pól znaczeniowych takich pojęć, jak *inteligencja* i *umiejętność*”⁶⁵. W ekscerpowanych słownikach frazeologicznych języka polskiego nie odnalazłem jednak połączeń zbieżnych pod względem i formy, i treści z wielowyrzowcami języka wyjściowego (WSF notuje tylko przysłowie *kochajmy się jak bracia, liczymy się jak żydzi*⁶⁶ ‘we wzajemnych kontaktach bądźmy dla siebie serdeczni i wyrozumiali, ale w kwestii finansowej rozliczajmy się drobiazgowo i skrupulatnie’). W efekcie zestawiam z indonezyjskimi translandami *jahat melebihi Yahudi*, *kikir melebihi Yahudi* polskie połączenia odmienne formalnie (w tym leksykalnie), które – ze względu na „zero onimiczne” – tracą zaplecze konotacyjne narosłe wokół denotatu etnonimu. Zwrot *mieć węźa w kieszeni* nie jest – tak jak indonezyjska jednostka *kikir melebihi Yahudi* – wykładnikiem intensywności cechy. Z tego powodu polski frazeologizm umieszczam po stronie ekwiwalentów zachwianych. W wypadku struktury *kikir melebihi Yahudi* byłby też możliwy dosłowny przekład translandu (kalka) odwołującego się do stereotypowej cechy przypisywanej Żydom także przez polską społeczność. Zabieg ten nie sprawdziłby się w odniesieniu do połączeń *jahat melebihi Yahudi*, *pandai seperti Yahudi*, ponieważ obce są polskiej wspólnocie komunikacyjnej konotacje wskazujące na bezwzględność, a sąd o uporze nie ma osadzenia historycznego, jest elementem wykształconym współcześnie⁶⁷.

Zaproponowane odpowiedniki połączenia *jahat melebihi Yahudi* zaliczam do ekwiwalentów funkcjonalnych. Wspomniane wcześniej „zero onimiczne” nie dotyczy tylko jednej z zasugerowanych polskich konstrukcji: *nie mieć Boga w sercu*. O jakiegokolwiek symetrii w obrębie konotacji związanych z polskim teonimem i indonezyjskim etnonimem nie ma mowy.

Ciekawie przedstawiają się zależności między komparacją *pandai seperti Yahudi* a ewentualnymi jej translatami. Indonezyjska konstrukcja odnosi się bowiem do osoby, którą charakteryzują dwie cechy (‘człowiek mądry, ale uparty’). W systemie frazeologicznym polszczyzny wykształciły się struktury leksykalne nazywające te właściwości intelektualno-charakterologiczne oddzielnie, np.: *mieć dobrze (poukładane) w głowie* / *mieć olej w głowie* / *mieć głowę* || *łeb (na karku)* / *mieć głowę (nie od parady)* oraz *uparty jak kozioł* || *muł* || *osioł*. Wykorzystanie tych połączeń jako odpowiedników przekładowych mocno narusza relację semantyczną mię-

⁶⁵ K. Pisarkowa, *op.cit.*, s. 16–17.

⁶⁶ Także z przestarzałą formą czasownikową *rachujemy się*.

⁶⁷ Zob. K. Pisarkowa, *op.cit.*, s. 16–17.

dzy translandem a translatami. Mamy więc do czynienia z ekwiwalentami zachwianymi (wariant jednego z polskich zastępników należy do potocznej odmiany języka polskiego). W takiej sytuacji lepszym wyjściem może się okazać zastosowanie ekwiwalentu zerowego w postaci eksplikacji stanowiącej luźną grupę leksykalną (*człowiek mądry, ale uparty*).

Eksplikacja oraz eksplikacja wraz z opisem doprecyzowującym sprawdzają się w wypadku jednostek osadzonych kulturowo: *mata-mata gelap Jepang, serambi Mekkah, wartawan Bodrex*. Pierwsza struktura przywołuje realia z czasów drugiej wojny światowej, podczas której wojska japońskie okupowały tereny Indonezji (w latach 1941–1945) i z pewnością prowadziły tajne operacje, szpiegowali czy kaptowały szpiegów. W kolejnym idiomie komponent toponimiczny identyfikuje najważniejsze miejsce święte islamu (Indonezjczycy to niemal w dziewięćdziesięciu procentach muzułmanie), a cała konstrukcja frazeologiczna denotuje specjalne terytorium Indonezji (Aceh na północnym krańcu Sumatry) oraz zachodniojawajską prowincję (jednostkę administracyjną) Banten, na których to obszarach przytłaczającą większość stanowią ortodoksyjni muzułmanie (w wypadku tej struktury polska eksplikacja została wzbogacona o dodatkowe informacje wyjaśniające). Ostatnie wyrażenie opiera się na farmakonimie *Bodrex*, nazywającym popularny w Indonezji lek na gorączkę, przeziębienie, ból głowy. Analizowane konstrukcje mają charakter wartościujący⁶⁸. Negatywną ocenę wyrażają jednostki *mata-mata gelap Jepang, wartawan Bodrex*, pozytywną – połączenie *serambi Mekkah*. Tylko polski odpowiednik *dziennikarzyna* || *pismak* wyraźnie współgra z translandem pod omawianym względem (za ujemne wartościowanie odpowiadają sufiksy *-ina* i *-ak*).

Osobno omawiam zespół frazeologizmów, których składnikiem jest nazwa odnosząca się do dawnego kolonizatora indonezyjskich ziem. Holandia – bo o nią tu chodzi – pojawiła się na tych terenach w XVI wieku. Całkowite uniezależnienie się Indonezji od Holandii nastąpiło dopiero w 1949 roku⁶⁹. Tak długa obecność holenderskich kolonizatorów znalazła

⁶⁸ Na temat wartościowania w polskiej frazeologii zob. A. Pajdzińska, *Wartościowanie we frazeologii*, w: *Język a kultura*, t. 3: *Wartości w języku i tekście*, red. J. Puzynina, J. Anusiewicz, Wrocław 1991, s. 15–28. Z kolei o wartościowaniu we frazeologii w ujęciu konfrontatywnym zob. J. Szerszunowicz, *Frazeologizmy jako nośniki wartościowania a ich międzyjęzykowa ekwiwalencja*, w: *Frazeologia a przekład*, red. W. Chlebda, Opole 2014, s. 63–71.

⁶⁹ Zob. M.C. Ricklefs, *A History of modern Indonesia since c. 1200*, 4th ed., New York 2008, s. 69–270; N. Laskowska, *Indonezja*, Warszawa 2012, s. 33–73.

odzwierciedlenie w języku indonezyjskim, szczególnie w jego warstwie leksykalnej. Śladem dominacji Holendrów są liczne zapożyczenia z języka holenderskiego⁷⁰, a także – co ciekawe – jednostki językowe z komponentem *Belanda* ('Holandia'), które określają różne elementy rzeczywistości pozajęzykowej, np.: *air Belanda* (dosł. woda holenderska) 'woda sodowa', *ayam Belanda* (dosł. kura holenderska) 'indyk', *batu Belanda* (dosł. kamień holenderski) 'imitacja diamentu, kryształ', *beras Belanda* (dosł. ryż holenderski) 'pszenica', *kapur Belanda* (dosł. wapno holenderskie) 'kreda', *kucing Belanda* (dosł. kot holenderski) 'królik', *nangka Belanda* (dosł. chlebowiec holenderski) 'fłaszowiec łuskany', *sagu Belanda* (dosł. sago holenderskie) 'skrobia', *timun Belanda* (dosł. ogórek holenderski) 'gatunek gorzkich arbuzów'. Wskazany onim występuje też – jak już wspomniałem – w kilku stałych połączeniach wyrazowych. Niektóre z nich są nośnikami znaczeń znanych polskiej wspólnocie komunikacyjnej i wyrażanych frazeologicznie, stąd – zgodnie z ujęciem tabelarycznym – można im przypisać polskie ekwiwalenty w formie wielowyrazowców. Inne indonezyjskie przykłady to idiomy, które przekazują znaczenia zdeterminowane kulturowo, niefunkcjonujące w świadomości użytkowników języka polskiego, stąd ich polskie odpowiedniki niefrazeologiczne.

Tabela 2. Polskie ekwiwalenty indonezyjskich frazeologizmów z onimicznym komponentem *Belanda*

Indonezyjski frazeologizm	Polski ekwiwalent frazeologiczny	Polski ekwiwalent zerowy
<i>jam Belanda</i> (dosł. holenderska godzina) 'punktualny; punktualnie'	<i>punktualny jak szwajcarski zegarek</i> 'o kimś niezwykle punktualnym' [SP]; <i>z zegarkiem w ręku</i> 'punktualnie, na czas, zgodnie z ustalonymi terminami' [WSF]	

⁷⁰ Zob. P. Wiatrowski, *Realia Nusantary w świetle indonezyjskiej frazeologii*, w: *Intercontinental dialogue on phraseology 3: Linguo-cultural research on phraseology*, red. J. Szerszunowicz, B. Nowowiejski, P. Ishida, K. Yagi, Białystok 2015, s. 587.

<p><i>bagai Belanda minta tanah</i> (dosł. jak Holender proszący o ziemię) ‘chciwy człowiek; dano mu trochę, chce więcej; dano mu dużo, chce wszystko’</p>	<p><i>daj mu palec, a on całą rękę chwyta</i> ‘o kimś, kto zawsze chciałby więcej, niż ktoś jest mu w stanie dać’ [WSF]; <i>daj kurze grzędę, a ona: wyżej siędę</i> ‘o kimś wiecznie niezaspokojonym, komu ciągle czegoś jest mało’ [WSF]; <i>apetyt rośnie w miarę jedzenia</i> ‘oczekiwania i pragnienia stają się coraz większe wraz ze zwiększaniem się stanu posiadania lub osiąganym sukcesem’ [WSF]</p>	
<p><i>Belanda hitam</i> (dosł. czarny Holender)</p> <p>1) ‘Murzyn’</p> <p>2) ‘Indonezyjczyk, który wspierał Holandię (w czasach kolonizacji)’</p>		<p>1) <i>Murzyn</i></p> <p>2) <i>Indonezyjczyk, który w czasach kolonizacji wspierał Holandię</i></p>
<p><i>Belanda berkulit sawo matang</i> (dosł. Holender mający skórę dojrzałej sapodilli) ‘Euroazjata: pół Holender, pół Indonezyjczyk’</p>		<p><i>Euroazjata, który jest pół Holendrem, pół Indonezyjczykiem</i></p>
<p><i>seperti Belanda kesiangan</i> (dosł. jak zaspiany Holender) ‘zachowywać się jak Europejczyk’</p>		<p><i>zachowywać się jak Europejczyk</i></p>
<p><i>menjadi Belanda tiga suku</i> (dosł. stać się Holendrem [za] trzy suku) ‘stać się członkiem państwa holenderskiego (w czasach kolonizacji)’</p>		<p>(o Indonezyjczykach:) <i>w czasach kolonizacji stać się członkiem państwa holenderskiego</i></p>
<p><i>indak mati oleh Belanda</i> (dosł. nie umarł przez Holandię) ‘niepokonany, niewyciężony’</p>		<p><i>niepokonany, niewyciężony</i></p>

Nomen proprium Holandia oraz przymiotnik utworzony od tej nazwy nie są w zasadzie w polskich zasobach frazeologicznych reprezentowane. W niektórych branych przeze mnie pod uwagę słownikach notowane jest wyrażenie *latający Holender* ‘człowiek ruchliwy, niepozostający dłużej na jednym miejscu’ [WSF]; ‘człowiek ruchliwy, nie umiejący zagrzać miejsca, latawiec’ [SFJP]. W ostatnim z przywołanych opracowań zamieszczono także poprzedzony kwalifikatorem *żartobliwy* idiom *holenderski śledź* ‘o człowieku mizernym, zasuszonym, zwiędłym’. Nie funkcjonuje on jednak w tekstach współczesnej polszczyzny (potwierdzają to dane pozyskane za pomocą Narodowego Korpusu Języka Polskiego i popularnej przeglądarki internetowej Google). Nie odnajdujemy zatem w języku polskim stabilnych związków wyrazowych z komponentem *Holandia* (ewentualnie *holenderski*), które tworzyłyby z umieszczonymi w tabeli połączeniami indonezyjskimi pary przekładowe. Translatami są w tej sytuacji frazeologizmy o odmiennej strukturze powierzchniowej (w konsekwencji o innym obrazowaniu), niezawierające nazwy własnej, z luką konotacyjną pozostałą po redukcji onimu. Nie może jej całkowicie wypełnić przymiotnik derywowany od nazwy własnej, pojawiający się w polskiej komparacji *punktualny jak szwajcarski zegarek* (chodzi o nieprzystawalność asocjacyjną na polskim gruncie leksemów *Holandia* i *szwajcarski*). Cała konstrukcja jest nośnikiem znaczenia o charakterze *intensivum*. Sem ‘niezwykle’ nie występuje w definicjach słownikowych indonezyjskiego połączenia *jam Belanda*. W konsekwencji polską konstrukcję uznaję za ekwiwalent zachwiany. Podobnie idiom *z zegarkiem w rękę*, korespondujący semantycznie tylko z drugim składnikiem indonezyjskiej definicji.

Odpowiedniki frazeologiczne funkcjonalne przypisałem jednostce *bagai Belanda minta tanah*. Zauważalne są pewne różnice w nacechowaniu porównywanych konstrukcji. Indonezyjskie wyrażenie jest silnie naaksjologizowane *in minus* (negatywne wartości koncentrują się wokół onimu). Polskie połączenia – o nie tak dużym ładunku wartościującym – to przysłowia, których znaczenie dobrze odzwierciedla strukturę semantyczną jednostki języka wyjściowego.

Wyrażenie *Belanda hitam* jest polisemantyczne. Translat, który byłby z indonezyjskim połączeniem znaczeniowo zgodny, w polszczyźnie nie funkcjonuje, ponieważ mamy tu między innymi do czynienia z pojęciem właściwym indonezyjskiej społeczności (znaczenie drugie). Stąd decyzja o zastosowaniu eksplikacji (w formie swobodnego zespołu wyrazowego). Nie byłoby rozwiązaniem trafnym przyporządkowanie wyrażeniu *Balanda hitam* (w znaczeniu pierwszym) ekwiwalentu *człowiek czarny* ‘Murzyn’,

które to połączenie notuje SFJP. Omawiana struktura nie należy do jednostek żywotnych. W późniejszych opracowaniach frazeograficznych jej nie ma [SFWP, WSF]. Tę samą uwagę można przy okazji odnieść do indonezyjskiego zwrotu *indak mati oleh Belanda*. Współcześnie niewielu Indonezyjczyków zna tę starą konstrukcję. Wiąże się ona z gramami karcianymi w czasach kolonii holenderskiej. Walet, królowa i król (w kartach) symbolizowały zachodnią arystokrację lub holenderskich okupantów. Gracz był nie do pokonania, jeśli miał asa. Indonezyjczyk, który przegrał, mówił, że umarł (indon. *mati* ‘umrzeć’)⁷¹.

Czasy kolonialne przywołuje także zwrot *menjadi Belanda tiga suku* (dosł. stać się Holendrem [za] trzy suku). Geneza tego idiomu przedstawia się następująco. Składnik *suku* określa jednostkę monetarną równą 50 dawnym centom holenderskim. Mieszkańcy skolonizowanej Indonezji (przede wszystkim członkowie grupy etnicznej Minahasa) płacili 150 centów (czyli półtora florena) za formularz, który pozwalał im zdobyć obywatelstwo holenderskie i funkcjonowanie na takich samych prawach jak rodowici Holendrzy. Indonezyjczyków, którzy stawali się w ten sposób Holendrami, nazywano po holendersku *gelijkgesteld* (‘utożsamionymi’) lub po indonezyjsku *Belanda tiga suku*⁷².

Inne translandy są zapisem obserwacji zachowań, wyglądu europejskich przybyszów, których potomkowie – jak wynika z przykładu *Belanda berkulit sawo matang* – stawali się niekiedy Euroazjatami. Ekwiwalenty zerowe w formie eksplikacji wykorzystuję w odniesieniu do wskazanego wcześniej i pozostałych indonezyjskich idiomów: *seperti Belanda kesianggan*, *menjadi Belanda tiga suku*, *indak mati oleh Belanda*, choć biorąc pod uwagę idiom *Belanda berkulit sawo matang*, zauważyć należy istniejący w języku polskim jednowyrazowy apelatyw potoczny *mieszaniec* ‘człowiek pochodzący od rodziców należących do różnych ras, np. mulat, metys’⁷³ [USJP]. Charakteryzuje się on jednak – w porównaniu z indonezyjską strukturą – ogólniejszym (hiperonimicznym) znaczeniem.

⁷¹ Zob. Ch. Torchia, L. Djuhari, *Indonesian slang. Colloquial Indonesian at work*, Singapore 2011, s. 41.

⁷² Zob. A.D. Munysi, *Bahasa Menunjukkan Bangsa*, Jakarta 2005, s. 150. W artykule o realiach obecnych w indonezyjskiej frazeologii błędnie przetłumaczyłem literalnie i nieprawidłowo zinterpretowałem motywację omawianego związku wyrazowego (z powodu wieloznaczności leksemu *suku*). Zob. P. Wiatrowski, *Realia Nusantara*, s. 588.

⁷³ Leksemy *Mulat*, *Metys* powinny być zapisane wielką literą.

Analizowane indonezyjskie jednostki językowe – odzwierciedlające kulturową opozycję „swój” – „obcy”⁷⁴ – zawierają ambiwalentny obraz Holandii i Holendrów – od pozytywnego (‘punktualność’), po negatywny (‘chciwość’). Na taki wizerunek złożyły się wielowiekowe doświadczenia w kontaktach przedstawicieli obu społeczności pozostających – co znaczące – w relacjach nierównorzędnych, z supremacyjną pozycją „obcego” (kolonialną przeszłość przywołują wprost lub pośrednio wszystkie przytoczone nieswobodne połączenia leksykalne). Ów „inny” stał się – co pokazują nie tylko frazeologizmy, ale także wcześniej wymienione egzemplifikacje zestawień z członem *Belanda* – punktem odniesienia pozwalającym indonezyjskiej wspólnocie komunikacyjnej oswoić elementy nieznanego jej wcześniej świata (Holandia / Holender jako rdzeń pojęciowy kategorii europejskości).

Śladowe poświadczenia mają w indonezyjskiej frazeologii nazwy wywodzące się z tradycji grecko-rzymskiej, która – choćby z racji dystansu geograficznego dzielącego Indonezję od Europy – nie stała się elementem tożsamości Indonezyjczyków. Funkcjonowanie tego typu nominacji jest efektem polityki niektórych państw europejskich dążących do opanowania terenów Indonezji. Od XVI wieku pojawiają się tam portugalscy, hiszpańscy i holenderscy kolonizatorzy, a wraz z nimi obce indonezyjskiej wspólnocie teksty kultury. W konsekwencji w zasobie frazeologicznym języka indonezyjskiego odnaleźć można na przykład połączenie wyrazowe zawierające imię bohaterki opowieści mitologicznych (indon. *Fortuna* – pol. *Fortuna*). Częstszą okurencją w badanych związkach wyrazowych odznaczają się antroponimy wspólne dla ksiąg świętych chrześcijaństwa i islamu (indon. *Adam* – pol. *Adam*, indon. *Hawa* – pol. *Ewa*). Ten ostatni dotarł na wyspy indonezyjskie w XIII wieku, a więc kilka wieków wcześniej niż chrześcijaństwo. Refleksy islamu bez trudu odnajdujemy w warstwie leksykalno-frazeologicznej języka indonezyjskiego⁷⁵. Wyrazistym tego dowodem są stałe połączenia wyrazowe między innymi z teonimem *Allah*.

⁷⁴ Por. M. Walczak, „Swój” i „obcy” w przysłowia i frazeologizmach narodów słowiańskich, w: *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, t. 6, red. M. Białoskórska, Szczecin 2000, s. 171–181.

⁷⁵ Zob. P. Wiatrowski, *Realia Nusantara*, s. 589–590.

Tabela 3. Polskie ekwiwalenty indonezyjskich frazeologizmów z onimicznym komponentem koranicznym i mitologicznym

Indonezyjski frazeologizm	Polski ekwiwalent frazeologiczny	Polski ekwiwalent zerowy
<i>anak adam</i> (dosł. dzieci Adama) ‘ludzkość’	przestarz. a. podn. <i>Adamowe plemię</i> ‘ludzkość, ludzie’ [WSF]	
<i>anak cucu adam</i> (dosł. potomkowie Adama) ‘ludzkość’	przestarz. a. podn. <i>Adamowe plemię</i> ‘ludzkość, ludzie’ [WSF]	
<i>kaum Hawa</i> (dosł. grupa Ew) ‘kobiety’	<i>pleć piękna, słaba pleć</i> , przestarz. <i>pleć nadobna; piękna (piękniejsza) połowa ludzkości</i> <i>rodzaju ludzkiego</i> ‘kobiety’ [WSF]	
<i>pulang ke rahmat Allah</i> (dosł. wrócić do miłosierdzia Allaha) ‘umrzeć’	podn. <i>pójść do Boga</i> ‘umrzeć’ [WSF]	
<i>bagai bergerak bumi Allah</i> (dosł. jakby poruszyła się ziemia Allaha) ‘bardzo zaskoczony i smutny’	<i>postawić oczy w słup</i> ‘niezmiernie się zdziwić, przerazić, zostać czymś bardzo zaskoczonym’ [SFWP]; <i>oczy komuś stawały</i> <i>stanęły w słup</i> ‘ktoś niezmiernie się zdziwił, przeraził, został czymś bardzo zaskoczony’ [SFWP]; <i>oczy wyszły</i> <i>wyjść komuś z orbit</i> ‘ktoś okazał, okaże wielkie zdziwienie, zaskoczenie, przerażenie czymś’ [SFWP]; <i>łapać się – złapać się za głowę</i> ‘zdziwić się czymś niepomierne, zdumieć się, osłupieć z wrażenia’ [SFWP]; <i>włos jeży się</i> <i>jeżył się (na głowie)</i> (komuś od czegoś) ‘kogoś ogarnia zdumienie, przerażenie, strach; ktoś bardzo się przestraszył’ [SFWP]; <i>oko komuś zbieleje</i> <i>zbielało</i> ‘ktoś nie będzie mógł się nadziwić czemuś, zdumieje się, ktoś strasznie się zdziwił, aż nie mógł w coś uwierzyć’ [SFWP]; <i>coś uderzyło kogoś</i> <i>w kogoś (jak) obuchem</i> ‘coś zaskoczyło lub oszłomiło kogoś’ [WSF]; <i>dostać obuchem w głowę</i> <i>posp. w leb</i> ‘zostać zaskoczonym, oszłomionym jakąś nagłą wiadomością lub niespodziewanym wydarzeniem’ [WSF]	

<p><i>berputar bumi Allah</i> (dosł. wiruje ziemia Allaha) ‘niepokoić się; niemal nieprzytomny (z powodu zaskoczenia itd.)’</p>	<p><i>włosy stanęły</i> <i>stają</i> komus <i>dęba (na głowie)</i> ‘kogoś ogarnął, ogarnia niepokój, strach, kogoś ogarnęło, ogarnia przerażenie; coś wzbudziło, wzbudza czyjeś oburzenie, czyjąś stanowczą dezaprobatę, zgrozę’ [SFWP]; <i>ciarki przeszły</i> <i>przechodzą</i> <i>chodzą</i> <i>chodziły</i> komus <i>po plecach</i> <i>po skórze</i> <i>po grzbiecie</i>; <i>ciarki kogoś przeszły</i> <i>przechodzą</i> ‘ktoś się mocno wystraszył, doznał uczucia niepokoju, obawy, zgrozy, szczególnie pod wpływem możliwości stania się czegoś złego’ [SFWP]; <i>zemdleć z wrażenia</i> ‘zemdleć z powodu zaskoczenia, zdumienia’ [WSF]</p>	
<p><i>sudah makan bismillah</i> (dosł. już zjeść, w imię Allaha) ‘robić coś w złej kolejności, niezgodnie z zasadami’</p>	<p><i>stawiać co na głowie</i> ‘odwracając co, odwracać ustalony porządek’ [SFJP]</p>	
<p><i>dilindungi dewa fortuna</i> (dosł. chroniony przez boginię Fortunę) ‘mieć szczęście’</p>	<p><i>szczęście</i> <i>fortuna</i> <i>los uśmiecha się</i> do kogoś ‘różne sprawy, wydarzenia układają się szczęśliwie dla kogoś, komus się powodzi, szczęści’ [WSF]</p>	
<p><i>badan adam</i> (dosł. ciało Adama) ‘ludzkie ciało’</p>		<p><i>ludzkie ciało</i></p>
<p><i>kulit adam</i> (dosł. skóra Adama) ‘nowa skóra rosnąca pod paznokciem’</p>		<p><i>nowa skóra rosnąca pod paznokciem</i></p>
<p><i>kaum Adam dan kaum Hawa</i> (dosł. grupa Adamów i grupa Ew) ‘mężczyźni i kobiety’</p>		<p><i>mężczyźni i kobiety</i></p>

Umieszczone w tabeli indonezyjskie nieciągłe jednostki językowe są nośnikami znaczeń, które można uznać za uniwersalne. Nie dziwią więc polskie translaty frazeologiczne. Choć i tym razem nie ma wśród nich

ekwiwalentów pełnych. Dominują odpowiedniki funkcjonalne, wykazujące niekiedy z indonezyjskimi związkami pewne zbieżności pod względem składu leksykalnego, to znaczy zawierają komponent o zbliżonej referencji (*Adamowe, fortuna*), przy czym w wypadku polskiej konstrukcji *Adamowe plemię* (o statusie frazeologizmu biblijnego⁷⁶) człon ten ma formę przymiotnika dzierżawczego. W przykładach indonezyjskich (niewariantywnych) jest to rzeczownik. Trzeba również odnotować niewspółmierności stylistyczne między indonezyjskimi połączeniami *anak adam, anak cucu adam* i polską jednostką *Adamowe plemię*, która w WSF została opatrzona kwalifikatorem *przestarzały albo podniosły*. Takiego charakteru nie mają indonezyjskie wyrażenia.

Polska wspólnota komunikacyjna nie wykształciła stałych połączeń wyrazowych, które tworzyłyby z wyrażeniami języka wyjściowego *badan adam, kulit adam* frazeologiczne pary przekładowe, stąd zaproponowane ekwiwalenty zerowe w postaci eksplikacji⁷⁷. Translat zerowy – eksplikację przypisałem także strukturze *kaum Adam dan kaum Hawa*. Zawiera ona koraniczne nazwy osobowe, które utrwaliły się również w świadomości Polaków pozostających od X wieku pod wpływem kultury chrześcijańskiej i jej najważniejszego tekstu świętego, czego świadectwem są między innymi wymienione wyrażenie *Adamowe plemię* oraz pozostałe biblizmy, w tym frazeologiczne (np. *od Adama i Ewy* ‘od samego początku’, *w stroju Adama* || *adamowym* ‘nago’, *w stroju Ewy* ‘nago’). Wobec powyższego można ewentualnie rozważyć kalkę indonezyjskiego idiomu w formie *grupa Adamów i grupa Ew*.

Identyczną technikę przekładową można by również zastosować w odniesieniu do kolejnego wyrażenia z antroponimem *Hawa: kaum Hawa* – polski odpowiednik „posłowny” *grupa Ew*. Istnieją jednak w polszczyźnie związki wyrazowe o tym samym co indonezyjska jednostka znaczeniu (odpowiedniki funkcjonalne): *pleć piękna, słaba pleć, pleć nadobna, piękna (piękniejsza) połowa ludzkości* || *rodzaju ludzkiego*. Nie są to już frazeologizmy onomastyczne (zanika więc wartość konotacyjna denotatu), a ich komponenty nie mają neutralnego zabarwienia (zawierają wartościujące określenia: *piękna, piękniejsza, nadobna, słaba*), co pomniejsza ich wartość translacyjną.

⁷⁶ Zob. S. Koziara, *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Kraków 2001.

⁷⁷ Do ciała człowieka, do jego anatomii odwołuje się polskie połączenie *jablko Adama* ‘wypukłość widoczna na przedniej stronie szyi, zwłaszcza u mężczyzn, utworzona przez chrząstkę tarczową krtani’ (in. grdyka, wyniosłość krtaniowa) [USJP].

Należy w tym miejscu wspomnieć o notowanym w SFJP wyrażeniu *córka Ewy* ‘kobieta’ ze składnikiem proprialnym odpowiadającym indonezyjskiej nazwie osobowej. Porównywane związki (*kaum Hawa – córka Ewy*) nie korespondują jednak pod względem liczby oznaczanych obiektów. Polski frazeologizm mógłby być tłumaczeniem indonezyjskiego idiomu, gdyby nadać lewostronnemu komponentowi formę pluralną: *córki Ewy* ‘kobiety’.

Jednostce leksykalnej (z wyższego rejestru języka) *pulang ke rahmat Allah* da się – jak wynika z zestawienia – przypisać polski ekwiwalent funkcjonalny (nacechowany podniosłe). Podany odpowiednik nie wyczerpuje wszystkich możliwości. Polska frazeologia śmierci jest dość bogata, np.: *stać – stanąć przed Bogiem, odpoczywać w Bogu, oddać duszę Bogu, zasnąć w Bogu, rozstać się z ciałem, leżeć na cmentarzu, leżeć w mogile, leżeć w ziemi, wyzionąć ducha, odpoczywać w grobie, dojść do kresu życia, dokonać życia, pójść na łono Abrahama, zamknąć oczy (na wieki), odejść ze świata, odejść do wieczności*⁷⁸. Wskazane w tabeli polskie połączenie wyrazowe na płaszczyźnie wyrażania koresponduje z indonezyjskim związkiem w większym stopniu niż inne frazeologizmy z omawianego pola semantycznego, ponieważ zawiera komponent oznaczający istotę transcendentną oraz czasownik ruchu.

Trudniej odszukać w polskich zbiorach frazeograficznych tłumaczenia, które w pełni odpowiadałyby semantycznie kolejnym indonezyjskim związkom wyrazowym: *bagai bergerak bumi Allah, berputar bumi Allah*. Dla obu konstrukcji zaproponowałem kilka polskich ekwiwalentów z nieobecnym składnikiem onimicznym (dochodzi więc do całkowitej redukcji sądów i wyobrażeń o referencji nazwy), o innej budowie formalnej, odmiennym obrazowaniu. Występuje ponadto między zestawionymi jednostkami niewspółmierność treściowa. Znaczenie polskich odpowiedników pokrywa tylko część wartości semantycznej jednostek języka wyjściowego. W strukturze treściowej tłumaczeń połączenia *bagai bergerak bumi Allah* jest obecny sem ‘bardzo zaskoczony’⁷⁹ (w definicjach wyrażany komponentami ‘niezmiernie się zdziwić’, ‘zostać bardzo zaskoczonym’, ‘wielkie zdziwienie’, ‘zdziwić się niepomiernie’, ‘zdumieć się’, ‘osłupieć’, ‘zdumienie’, ‘zdumieje się’, ‘straszenie się zdziwił’, ‘oszło-

⁷⁸ Zob. A. Krzyżanowska, *Polska i francuska frazeologia śmierci*, Lublin 1999.

⁷⁹ Wskazanego semu nie ma w eksplikacjach zwrotów *włosy komuś podniosły się || stają (dęba) || stanęły (dęba) || jeżą się (na głowie)*; *włos komuś jeży się (na głowie)*; *coś komuś podnosi || jeży włosy (włos) (na głowie)* ‘kogoś ogarnia ogromny strach, przerażenie’ i *coś jeży – zjeżyło || podnosi komuś włosy na głowie* ‘kogoś ogarnia wielki strach’ zawartych – odpowiednio – w WSF i SFJP.

miło’, ‘zostać oszołomionym’), brak natomiast pierwiastka znaczeniowego odnoszącego się do równorzędnego składnika ‘smutny’. Wymienione odpowiedniki są zatem ekwiwalentami zachwianymi (można je ewentualnie zastąpić luźnym połączeniem wyrazowym oddającym znaczenie indonezyjskiego wielowyrazowca).

Z podobnym problemem mamy do czynienia w wypadku translatów zwrotu *berputar bumi Allah*. Objasnienia słownikowe struktur *włosy stanęły || stają komuś dęba (na głowie)*; *ciarki przeszły || przechodzą || chodzą || chodziły komuś po plecach || po skórze || po grzbiecie*; *ciarki kogoś przeszły || przechodzą* wypełniają semy związane ze strachem (i uczuciami od niego intensywniejszymi). Komponenty ‘ogarnął, ogarnia niepokój’, ‘doznał uczucia niepokoju’⁸⁰, oznaczające słabsze od strachu przeżycia emocjonalne, zdecydowały o włączeniu analizowanego idiomu do ekwiwalentów indonezyjskiego związku. Składniki znaczeniowe ‘zemdleć z powodu zaskoczenia, zdumienia’, występujące w definicji zwrotu *zemdleć z wrażenia*⁸¹ i korespondujące do pewnego stopnia z semami ‘niemal nieprzytomny (z powodu zaskoczenia itd.)’, ujętymi w eksplikacji indonezyjskiego związku, pozwalają na taką samą kwalifikację omawianego translatu (odpowiednik frazeologiczny – z możliwością zastąpienia go swobodną konstrukcją wielowyrazową). Ze względu na stwierdzoną częściową nieprzystawalność struktur semantycznych jednostek języków wyjściowego i docelowego polskie związki mają status ekwiwalentów zachwianych.

Wielowyrazowiec *sudah makan bismillah* (dosł. już zjeść, w imię Allaha) „prezentuje zwyczaj wypowiedziania przez muzułmańskich Indonezyjczyków formuły *bismillah* przed przystąpieniem do posiłku. W analizowanym związku wyrazowym kolejność obu czynności (spożycia i przywoływania imienia Boga) została odwrócona, stąd semantyka jednostki nieciągłej ‘robić coś w złej kolejności, niezgodnie z zasadami’⁸².

Odpowiednikiem funkcjonalnym analizowanego translądu jest zwrot *stawiać co na głowie*.

⁸⁰ Brak ich w eksplikacjach frazeologizmów: *dreszcz || mróz chodzi komuś po kościach || po plecach || po skórze*; *ciarki || mrówki chodzą komuś po plecach* ‘ktoś się bardzo boi’ pochodzących z WSF. Ślad interesujących nas tutaj składników dostrzec można w SFJP: *ciarki chodzą || przechodzą komuś || po skórze czyjejs || po kimś*; *ciarki biorą || przechodzą kogoś* ‘ktoś doznaje dreszczy, mrowia z **obawy** [podkr. P.W.] czegoś, ze strachu przed kimś lub przed czymś’.

⁸¹ Frazeologizmu nie notuje SFWP. W SFJP pojawia się zwrot *mdleć z wrażenia* ‘tracić przytomność’.

⁸² P. Wiatrowski, *Międzyjęzykowa ekwiwalencja*, s. 145.

Na marginesie można odnotować polskie wyrażenie *od dupy strony*. Z punktu widzenia znaczeń konfrontowanych frazeologizmów (*sudah makan bismillah – od dupy strony*) mielibyśmy tu również do czynienia z ekwiwalentem funkcjonalnym. Jednak niewspółmierność stylistyczna między połączeniami leksykalnymi jest tak duża (neutralne indonezyjskie połączenie zawiera teonim wchodzący w skład formuły inwokacyjnej *bismillah*, polska konstrukcja jest wulgaryzmem), że należałoby włączyć wymieniony odpowiednik do grupy translatów zachwianych.

Mitologizm frazeologiczny⁸³ *dilindungi dewa fortuna* da się zestawić z polskim ekwiwalentem funkcjonalnym, do pewnego stopnia odbiegającym od indonezyjskiego zwrotu pod względem formalnym. Niewątpliwym miejscem wspólnym jest imię rzymskiej bogini (w wypadku polskiego wariantu *fortuna uśmiecha się do kogoś*). Odnotować też należy obecność czasowników konstytuujących zwroty (indonezyjskie *verbum* pasywne, polskie – refleksywne). Połączenie *szczęście || fortuna || los uśmiecha się do kogoś* w WSF nie ma kwalifikatora, natomiast w słowniczku mitologizmów frazeologicznych zyskało kwalifikatory *książkowy, przestarzały*⁸⁴.

Poza wskazanymi do tej pory typami nazw własnych funkcjonują w języku indonezyjskim – co oczywiste – miana o zasięgu narodowym. Znajduje się wśród nich na przykład onim *Sukarno (Soekarno)* odnoszący się do jednego z ojców założycieli Republiki Indonezji i jej pierwszego prezydenta (żyjącego w latach 1901–1970). O istotnej roli Sukarno w dziejach Indonezji świadczą nie tylko pomniki postawione na jego cześć, ale także konstrukcje językowe fundowane jego nazwiskiem, takie jak np. *Soekarnoisme* ‘sukarnoizm’ czy *penerus ajaran Soekarno* (w skrócie *PAS*) ‘kontynuator nauk Soekarno’. Sukarno nazywany był bohaterem islamu i niepodległości (indon. *pahlawan Islam dan Kemerdekaan*) oraz wielkim ojcem (indon. skrót *pakde* od wyrażenia *bapak gede* ‘wielki ojciec’).

Z innych antroponimów można wskazać strukturę *Ali Sadikin*. Tak się nazywał popularny gubernator Dżakarty (stolicy kraju). Jego nazwiskiem określono jeden ze wzorów batik (tradycyjnej tkaniny indonezyjskiej). Z tradycyjnego teatru (indon. *wayang*) wywodzi się miano *Arjuna*, nazywające jedną z postaci tego teatru⁸⁵. Stanowi ona dla starszego pokole-

⁸³ Zob. M. Puda-Blokesz, *Mitologizmy frazeologiczne w języku polskim (na materiale leksykografii XX i XXI w.)*, Kraków 2014.

⁸⁴ Zob. M. Puda-Blokesz, *Po nitce do kłębka. Mały słownik mitologizmów frazeologicznych języka polskiego*, Kraków 2015, s. 98.

⁸⁵ Ścisłej rzecz ujmując, jawajski teatr cieni *wayang* jest – odwołując się do propozycji stratyfikacyjnej Stanisława Koziary (zob. S. Koziara, *Wokół problemów genezy i opisu*

nia Jawajczyków (jednej z grup etnicznych zamieszkujących wyspę Jawa w Indonezji) ideał mężczyzny. Konotacje, którymi denotat omawianej nazwy został obdarzony, umożliwiły wytworzenie się wtórnych jej znaczeń. Wyraz *Arjuna* określa między innymi ‘młodzieńca darzonego miłością przez dziewczynę’, czyli jego polskim odpowiednikiem tłumaczeniowym mógłby być apelatyw *chłopak*, który pod względem wyposażenia konotacyjnego nie koresponduje jednak z indonezyjskim słowem. Inne znaczenia jednostki *Arjuna* odnoszą się do przystojnego mężczyzny (por. pol. *przystojniak*) oraz mężczyzny uwodzającego kobiety (por. pol. *donżuan* albo *uwodziciel, kobieciarz, lowelas*).

Z indonezyjskiej bajki ludowej bierze swój początek *nomen proprium* *Malin Kundang* o sekundarnej wartości semantycznej ‘niewdzięcznik’. Nosiciel tego miana był jedynym synem biednej wiejskiej wdowy z zachodniej Sumatry. Gdy Malin Kundang stał się młodym mężczyzną, zabiegał o zgodę matki na poszukiwanie fortuny w odległych krainach. Jego rodzicielka rozpaczała, ale dała synowi swoje błogosławieństwo. Malin Kundang wsiadł na statek i wyruszył w podróż. Mijały lata bez żadnych wiadomości od młodzieńca. Matka codziennie stała na brzegu i wypatrywała powrotu syna. Daleko od domu Malin Kundang ciężko pracował. Bystry, pilny i przystojny szybko stał się bogaty i ożenił się. Pewnego dnia powrócił w rodzinne strony. Wieśniacy byli zdumieni przemianą mizernego, chudego niegdyś chłopca w bogacza mającego olśniewającą żonę. Niedomagająca matka ruszyła do portu, żeby powitać syna. Wyniosły Malin Kundang zobaczył przygarbioną kobietę w łachmanach. Ze wstydu przed żoną zignorował matkę. Kiedy rodzicielka chciała przytulić syna, ten kopnął ją i rozkazał załodze odpłynąć. Zaskoczona i zapłakana matka patrzyła, jak statek oddala się od brzegu. Przeklęła syna i przepowiedziała, że zamieni się w kamień. Burza spowodowała, że statek Malina Kundanga osiadł na mieliźnie, a sam bohater zamienił się na plaży w kamień.

*polskich frazeologizmów pochodzenia biblijnego, w: Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Geneza dawnych i nowych frazeologizmów polskich, red. G. Dziamska-Lenart, J. Liberek, Poznań 2016, s. 58) – płaszczyzną upowszechnienia analizowanego antroponimu. Jego płaszczyznę źródłową stanowi *Mahabharata*. Arjuna to w wymienionym eposie trzeci z pięciu braci Pandawa. Arjuna był wspaniałym wojownikiem, świetnie posługującym się łukiem i wszystkimi innymi rodzajami broni. Szczupły, o łagodnym głosie. Symbolizuje ideał piękna mężczyzny. Indonezyjczycy zachwycają się jego wyczynami jako kochanka. Uważa się, że Arjuna miał przynajmniej 41 żon i niezliczoną liczbę nałożnic. Zob. Ch. Torchia, L. Djuhari, *op.cit.*, s. 42.*

Współcześnie rozdrażnieni rodzice narzekają, gdy ich dzieci ignorują ich rady czy polecenia. Mówią: „Nie bądź jak Malin Kundang”⁸⁶.

Z *Mahabharaty* wywodzi się nazwa *Gatutkaca* (in. *Gatutkoco*). To imię wojownika, jednego z synów Bimy. Gatutkaca jest bohaterem opowieści prezentowanych w jednej z wielu odmian indonezyjskiego (tzn. funkcjonującego na terenie Indonezji) teatru. I to z tego źródła jest znany Indonezyjczykom. Omawiany onim ma znaczenia wtórne. Denotuje między innymi pilota (ponieważ Gatutkaca potrafił latać). *Gatutkaca* to także kryptonim straży indonezyjskiej bazy lotniczej, oddziałów rezerwowych C-30S oraz Omara Daniego, dowódcy indonezyjskich sił powietrznych w latach 1962–1965.

W indonezyjskich słownikach występuje skromna liczba stałych związków wyrazowych z nazwami zawierającymi narodowokulturowy składnik znaczeniowy. Nie można tym połączeniom z oczywistych względów przyporządkować polskich ekwiwalentów frazeologicznych pełnych.

Tabela 4. Polskie ekwiwalenty indonezyjskich frazeologizmów z komponentem antropimicznym zdeterminowanym kulturowo

Indonezyjski frazeologizm	Polski ekwiwalent frazeologiczny	Polski ekwiwalent zerowy
<i>Si Kabayan</i> ‘osoba bez-troska, niefrasobliwa; próżniak’	<i>niebieski ptak</i> ‘o człowieku lekkomyślnym, nieodpowiedzialnym, niemającym określonego zajęcia, żyjącym cudzym kosztem; próżniak, darmozjad’ [WSF]	
<i>mengantarkan sirih pinang ke rumah keluarga Salminah</i> (dosł. dostarczyć liście betelu do domu rodziny Salmi-nah) ‘oświadczyć się’	<i>prosić – poprosić o rękę</i> ‘oświadczać się’ [SF]	
<i>petruk hendak jadi raja</i> (dosł. Petruk pragnący zostać królem) ‘marzenie, które nie może się spełnić’	<i>budować stawiać zamki na lodzie na piasku; budować coś na piasku</i> ‘snuć marzenia, projekty niemające realnych szans urzeczywistnienia; także: opierać się na niepewnych podstawach’ [WSF]	

⁸⁶ Ch. Torchia, L. Djuhari, *op.cit.*, s. 29–30.

<i>Arjuna idaman</i> (dosł. Arjuna pożądany) ‘idol, bożyszcze’		<i>idol, bożyszcze</i>
--	--	------------------------

W wypadku pierwszego frazeologizmu (który trudno literalnie oddać polskimi słowami z tego powodu, że składa się z antroponimu *Kabayan* oraz poprzedzającego go leksemu *si* niosącego najczęściej znaczenie deminutywne – stosowany jest w takich wypadkach z imionami dzieci lub zwołaniami zwierząt domowych⁸⁷) mamy do czynienia z nazwą postaci z bajki zachodniojawajskiej. Ów bohater jest mieszkańcem wsi, wiecznym leniem uzbrojonym w wymówki pozwalające unikać pracy. Uwielbia tylko swoją ukochaną, nieśmiałą Iteung. Wszystko inne, włączając pieniądze, nudzi go. Kabayan stał się bohaterem popularnego serialu telewizyjnego, a także filmu o nim pt. *Si Kabayan Saba Kota* (‘Kabayan jedzie do miasta’). Obraz ten w 1989 roku osiągnął w Indonezji wielki sukces. W omawianym filmie Kabayan wyrusza do miasta. Tu szokuje go komercjalizacja życia. Kabayan próbuje prowadzić własną firmę, ale nie udaje mu się to, więc wraca na wieś, gdzie czeka na niego Iteung. Urzędnicy indonezyjscy często narzekają na kolegów: „O, naprawdę lubię Ahmada, ale on często działa mi na nerwy. On jest taki jak Kabayan. Nic nie robi, tylko się uśmiecha”⁸⁸.

W polskich słownikach frazeologicznych nie odnotowano frazeologizmu onomastycznego korespondującego pod względem wartości semantycznej z indonezyjskim połączeniem leksykalnym. Funkcjonuje natomiast w polszczyźnie wielowyrazowiec o proveniencji biblijnej *niebieski ptak*⁸⁹, który można uznać za ekwiwalent funkcjonalny indonezyjskiej jednostki językowej. Ten sam typ odpowiednika przekładowego da się przypisać zwrotowi *mengantarkan sirih pinang ke rumah keluarga Salminah* zawierającemu dwa komponenty kulturowo relewantne: nazwę części rośliny nieznaną polskim szerokościom geograficznym *sirih pinang* (‘liście betelu’) oraz typowo indonezyjskie (używane często zwłaszcza na Sumatrze) imię żeńskie *Salminah*. Cała konstrukcja z kolei jest frazeologiczną rejestracją (obrazem) zachowania zdeterminowanego kulturowo.

⁸⁷ Zob. J.N. Sneddon, K.A. Adelaar, D.N. Djenar, M.C. Ewing, *Indonesian reference grammar*, 2nd ed., Sydney 2010, s. 146.

⁸⁸ Ch. Torchia, L. Djuhari, *op.cit.*, s. 41–42.

⁸⁹ Na temat omawianego frazeologizmu zob. S. Koziara, *Frazeologia biblijna*, s. 102–107; A.M. Lewicki, *Jak się w Biblii wylęgły i wyfrunęły z niej niebieskie ptaki?*, w: *idem, Studia z polskiej frazeologii*, Łask 2009, s. 171–177.

Bohaterem tradycyjnego jawańskiego teatru cieni jest Petruk, jeden z czterech – poza Semarem, Bagongiem i Garengiem – *punokawan* – klaunów. Wyróżnia go bardzo długi nos. W jednej z opowieści *Petruk Dadi Ratu* ('Petruk zostaje królem'), która powstała w czasach panowania Holandii jako wyraz zawołanej krytyki w stosunku do mocarstwa kolonialnego, Petruk obala swojego brata Garenga, by stać się władcą królestwa Trancanggribig. Petruk zostaje jednak pozbawiony tronu przez Bagonga. W ostateczności władzę przejmuje Pandawan. Wobec powyższego jasne jest znaczenie struktury *petruk hendak jadi raja* (dosł. Petruk pragnący zostać królem) 'marzenie, które nie może się spełnić'. Jej ekwiwalentem funkcjonalnym (pozbawionym komponentów onomastycznych) jest zwrot *budować || stawiać zamki na lodzie || na piasku; budować coś na piasku*.

Polskiego translatu frazeologicznego nie ma natomiast idiom *Arjuna idaman*. Ponieważ onim *Arjuna* nie jest znany (szerzej) polskiej społeczności, dosłowna translacja indonezyjskiego związku wyrazowego nie wchodzi w grę. Pozostaje zastosowanie jednowyrazowego odpowiednika o tym samym znaku aksjologicznym.

Lakunarny charakter mają niemal wszystkie połączenia leksykalne zbudowane wokół nazwy geograficznej identyfikującej miejsca na obszarze Indonezji.

Tabela 5. Polskie ekwiwalenty indonezyjskich frazeologizmów z komponentem będącym nazwą geograficzną zdeterminowaną kulturowo

Indonezyjski frazeologizm	Polski ekwiwalent frazeologiczny	Polski ekwiwalent zerowy
<i>mendapat ketupat Bengkulu</i> (dosł. otrzymać potrawę z ryżu umieszczonego w pojemniczku wyplecionym z młodych liści palmy kokosowej [z] Bengkulu) 'uderzony dużą i silną pięścią'	<i>oberwać guza</i> pot. 'zostać pobitym, uderzonym' [SF]	
<i>batik Semarang</i> (dosł. batik z (miasta) Semarang) 'kobieta, która jest coraz starsza, ale nadal piękna'	<i>nie wyglądać na swoje lata na swój wiek</i> 'wyglądać na młodszego, niż się jest w rzeczywistości' [WSF]	

<i>anak Palembang</i> (dosł. dziecko Palembangu) ‘urodzony w Palembangu’		<i>osoba urodzona w Palembangu</i> (mieście w Indonezji)
<i>anak Jakarta</i> (dosł. dziecko Dżakarty) ‘urodzony w Dżakarcie’		<i>osoba urodzona w Dżakarcie</i> (mieście w Indonezji)
<i>anak Betawi</i> (dosł. dziecko Batawii) ‘urodzony w Dżakarcie’		<i>osoba urodzona w Dżakarcie</i> (mieście w Indonezji)
<i>anak Indonesia</i> (dosł. dziecko Indonezji) ‘Indonezyjczyk’		<i>dziecko Indonezji</i> albo <i>Indonezyjczyk</i>
<i>beras terdorong ke Tiku</i> (dosł. obłuskane ziarna ryżu wypchane do Tiku) ‘o starszej dziewczynie, która zmuszona jest do małżeństwa bez miłości; przyjaźnić się z kimś, kogo się nie lubi’		<i>o starszej dziewczynie, która zmuszona jest do małżeństwa bez miłości</i> <i>przyjaźnić się z kimś, kogo się nie lubi</i>
<i>anak Krakatau</i> (dosł. dziecko Krakatau) ‘wulkan, który wyłonił się z morza w 1928 roku po erupcji wulkanu Krakatau 1883 roku’		<i>wulkan, który wyłonił się z morza w 1928 roku po erupcji wulkanu Krakatau 1883 roku</i>
<i>manis seperti gula jawa</i> (dosł. słodka jak cukier Jawy) ‘o dziewczynie o ciemnej karnacji’		<i>dziewczyna o ciemnej karnacji</i>

Z powyższego zestawienia wynika, iż zdecydowana większość indonezyjskich konstrukcji denotuje zjawiska właściwe wyłącznie badanej społeczności (jednym ze składników połączeń są nazwy indonezyjskiego miasta, indonezyjskiej wyspy oraz indonezyjskiego wulkanu). Siłą rzeczy nie mają polskich ekwiwalentów frazeologicznych. Warto zwrócić uwagę, że pierwsze cztery połączenia tworzą układ paralelny, którego osią konstrukcyjną jest rzeczownik *anak* ‘dziecko’. Matryca składniowa zawiera więc częściowo stałe wypełnienie leksykalne. Miejscem na poły otwartym

jest człon drugi, który ogranicza się – w świetle zgromadzonych danych leksykograficznych – do czterech wymiennych propriów (*Palembang, Jakarta, Betawi, Indonesia*). Ponieważ w polszczyźnie funkcjonuje związek frazeologiczny *dziecko miasta* (także w postaci: *dziecię miasta*) ‘człowiek pochodzący z miasta’ [WSF], podobny formalnie do indonezyjskich konstrukcji *anak Palembang, anak Jakarta, anak Betawi* (chodzi o lewostronny składnik zbieżny denotacyjnie z indonezyjskim leksemem *anak* oraz prawostronny komponent będący niejako międzyjęzykowym hiperonimem indonezyjskich nazw miast), można by pokusić się o dosłowną translację indonezyjskich wyrażen. Jednak ze względu na nikłą znajomość przez polską wspólnotę komunikacyjną denotatów onimów *Palembang, Jakarta, Betawi* tę technikę należy odrzucić i zaproponować odpowiedniki w formie luźnych połączeń wyrazowych, które powinny także zawierać dodatkowy komentarz wyjaśniający naturę referentów indonezyjskich nominacji. Uwaga ta szczególnie odnosi się do miana *Batawia*, będącego historyczną nazwą obecnej stolicy Indonezji.

Wydaje się, że trudności deszyfracyjnych nie sprawiłby polskim odbiorcom ekwiwalent zerowy związku *anak Indonesia*. Ma on postać kaliki frazeologicznej wykorzystującej metaforyczne znaczenie rzeczownika *dziecko* ‘osoba pochodząca z...’ oraz polski zapis nazwy państwa, którą cechuje – jak się można spodziewać – większy stopień identyfikowalności w porównaniu z mianami indonezyjskich metropolii. To, rzecz jasna, tylko hipoteza wymagająca weryfikacji. W wypadku jej falsyfikacji należałoby odwołać się do zerowego ekwiwalentu apelatywnego oddającego znaczenie jednostki języka wyjściowego (*Indonezyjczyk*).

Sformułowania inne niż idiomatyczne, mające charakter eksplikacyjny, skłonny jestem widzieć w grupie translatów indonezyjskich wielowyrzowców *beras terdorong ke Tiku, anak Krakatau, manis seperti gula jawa*. Pierwsze połączenie bazuje na nazwie wyimaginowanej krainy znajdującej się na Sumatrze. W świetle dawnych opowieści do Tiku handlowcy wysyłają ryż, który nie może nie zostać sprzedany, nie może stamtąd wrócić ze względu na wysokie koszty transportu. W drugim połączeniu leksykalnym funkcjonuje nazwa jednego z najstłyniejszych wulkanów Indonezji (znajdującego się pomiędzy Sumatrą a Jawą). Jego erupcja w 1883 roku pozbawiła życia ponad 35 000 osób i wpłynęła na zmianę ziemskiego klimatu⁹⁰. W trzecim frazeologizmie o statusie komparacji człon porów-

⁹⁰ Zob. P. Wiatrowski, *Realia Nusantary*, s. 581; także J. Forshee, *Culture and customs of Indonesia*, Westport–London 2006, s. 2.

nujący odnosi się do cukru wytwarzanego na Jawie z soku kwiatostanów palmy cukrowej. Polskie badania pokazują, że w porównaniu frazeologicznym *comparatum* „konotuje właściwości obiektu stanowiące podstawę porównania, przywołuje jego stereotypowe wyobrażenie”⁹¹. W wypadku analizowanej konstrukcji dochodzi do zachwiania relacji między konotacjami niesionymi przez człon porównujący (*gula jawa* ‘cukier Jawy’), odwołującymi się do brązowej barwy produktu, a wyrażoną *expressis verbis* podstawą porównania, czyli przymiotnikiem wskazującym smak tego produktu (*manis* ‘słodki’). Znaczenie całości ‘o dziewczynie o ciemnej karnacji’ sugeruje, że *comprandum* nie uczestniczy w jego kształtowaniu. Wnosi jednak pierwiastek aksjologiczny, przez co porównanie pozytywnie wartościuje tak określoną osobę.

Translandami z nazwami geograficznymi, którym udało się przyporządkować polskie odpowiedniki frazeologiczne, są zwrot *mendapat ketupat Bengkulu* oraz wyrażenie *batik Semarang*. W pierwszej jednostce nieciągłej pojawia się nazwa miejscowości (leżącej w południowej części Sumatry), która słynie z wyrobu produktu spożywczego zwanego *ketupat*. Jest to danie z obłuskanych ziaren ryżu, umieszczonych w pojemniczku (w kształcie sześcianu) wplecionym z młodych liści palmy kokosowej i w tym pojemniczku gotowanych. Przekąska wyglądem przypomina ludzką pięść. Na tym tle przejrzysta staje się motywacja analizowanego związku wyrazowego. Można mu przyporządkować ekwiwalent zachwiany (polska konstrukcja ma znaczenie ogólniejsze), dodatkowo różniący się od jednostki wyjściowej zakresem użycia (ograniczonym do potocznej odmiany języka).

Drugi transland (*batik Semarang*) także składa się z komponentów – jeśli można tak to ująć – o wysokim stopniu „indonezyjskości”. Leksem *batik* oznacza „materiał, przeważnie bawełniany, zdobiony ręcznie dwubarwnym lub wielobarwnym motywem przy użyciu wosku i barwników. Jako tkanina oryginalnie pochodząca z Indonezji, mająca unikalny charakter, zaliczona została do wytworów dziedzictwa światowego”⁹². „Wytwarzana jest w różnych miejscach kraju. Są jednak takie miasta w Indonezji, z którymi łączy się produkcję batiku”⁹³. Należy do nich między innymi

⁹¹ A. Nowakowska, *Porównanie frazeologiczne (zarys problematyki)*, w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2010, s. 81.

⁹² R. Lesner, *Doskonałość indonezyjskiego „batiku”*, w: *Na Jawie i nie-Jawie. Mozaika kulturowa Indonezji*, red. A. Kola, U. Makowska, Toruń 2005, s. 39.

⁹³ P. Wiatrowski, *Realia Nusantary*, s. 592.

miasto Semarang (na Jawie Środkowej)⁹⁴. Struktura *batik Semarang* przywołuje konotacje związane z długimi tradycjami wytwarzania batiku właśnie w tym miejscu i jego walorami estetycznymi. Z wartością semantyczną wyrażenia częściowo koresponduje polskie połączenie *nie wyglądać na swoje lata* || *na swój wiek* ‘wyglądać na młodszego, niż się jest w rzeczywistości’. Ma ono szerszy zakres niż indonezyjski frazeologizm, ponieważ nie odnosi się wyłącznie do kobiet. Poza tym w strukturze treściowej ‘wyglądać na młodszego, niż się jest w rzeczywistości’ brak składnika znaczeniowego ‘nadal piękny(-a, -e)’. Wobec powyższego polski ekwiwalent uznać trzeba za translac zachwiany.

Podsumowanie

Jak zauważają Szerszunowicz i Vidović Bolt,

Na frazeologię danego języka naturalnego mają wpływ rozmaite czynniki pozajęzykowe. Liczne komponenty stałych połączeń wyrazowych to jednostki o silnym osadzeniu kulturowym, często właściwe jedynie [...] etnikum, w którym są używane, co oznacza, że w perspektywie kontrastywnej wiele z nich to jednostki bezekwiwalentne⁹⁵.

Do zdeterminowanych kulturowo elementów utrwalonych związków wyrazowych mogą należeć *nomina appellativa* (na przykład nazwy realiów danego kraju) oraz *nomina propria*. Te ostatnie prymarnie identyfikują rodzime dla danej społeczności, autentyczne lub fikcyjne, osoby, miejsca, wytwory kultury itd., mają więc zasięg narodowy, niekiedy nawet lokalny⁹⁶. Ale są też w różnych systemach językowych onomastyczne połączenia wyrazowe z nazwami własnymi odnoszącymi się w pozafrazeologicznej referencji do denotatów spoza danej wspólnoty komunikacyjnej.

Obserwacja obranego materiału badawczego ujawniła we frazeologii języka indonezyjskiego obie grupy onimów. Przeprowadzona analiza pozwoliła przyporządkować indonezyjskim translandom z komponentem onomastycznym polskie odpowiedniki przekładowe o różnym stopniu ekwiwalencji, co zbiorczo przedstawia tabela 6.

⁹⁴ A także Pekalongan (na zachód od Semarangu), nazywany *kota batik / kota Batik* (dosł. miasto batiku), oraz Surakarta.

⁹⁵ J. Szerszunowicz, I. Vidović Bolt, *Kulturowe znaczenie*, s. 212.

⁹⁶ Zob. J. Szerszunowicz, I. Vidović Bolt, s. 209.

Tabela 6. Typy polskich ekwiwalentów indonezyjskich frazeologizmów z komponentem onimicznym

Znaczenie frazeologizmu języka wyjściowego							
znane użytkownikom języka docelowego				nieznane użytkownikom języka docelowego			
wyrażane frazeologicznie		niewyrażane frazeologicznie			niewyrażane frazeologicznie		
ekwiwalenty funkcjonalne	ekwiwalenty zachwiane	ekwiwalenty zerowe			ekwiwalenty zerowe		
		eksplikacja	hybryda (eksplikacja + opis)	(ewentualna) kalka	eksplikacja	hybryda (eksplikacja + opis)	(ewentualna) kalka

Nie udało się w obujęzycznych zbiorach połączeń wyrazowych z nazwą własną odnaleźć jednostek tożsamyh formalnie i leksykalnie⁹⁷. Skromnie się bowiem przedstawia zespół frazeologicznych onimów wspólnych (np. indon. *Hawa* – pol. *Ewa*, indon. *Fortuna / fortuna* – pol. *Fortuna*). Przyczyną takiego stanu rzeczy jest odrębność systemów społeczno-kulturowych indonezyjskiego i polskiego, ukonstytuowanych pod wpływem różnych tradycji. Nie ma tu mowy o tym samym fundamencie kultury, którym dla kontynentu europejskiego jest dziedzictwo grecko-rzymskie i judeo-chrześcijańskie (nie istnieją więc wspólne, indonezyjsko-polskie frazeologizmy biblijne czy mitologiczne tak charakterystyczne dla języków europejskich⁹⁸). Położenie Archipelagu Malajskiego nie sprzyjało regularnym

⁹⁷ Choć nieonomastyczne indonezyjskie i polskie frazeologizmy identyczne powierzchniowo zdarzają się. Zob. P. Wiatrowski, *Związki frazeologiczne identyczne oraz podobne formalnie w językach indonezyjskim i polskim* (w druku).

⁹⁸ Zob. np.: E. Sikorska, *Polska i angielska frazeologia pochodzenia biblijnego*, „Prace Filologiczne” 1979, t. 29, s. 67–84; L. Zaręba, *Frazeologia onomastyczna*; W. Chlebda, *Biblizmy języka polskiego i rosyjskiego. Koncepcje opisu leksykograficznego*, w: *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, red. A. Bogusławski, J. Mędelska, Warszawa 1997, s. 23–66; R. Bura, *Polska, czeska i górnołużycka frazeologia pochodzenia biblijnego a „Nowy Testament” Jakuba Wujka*, „Biblia kralicka” oraz „Nowy Testament” Michała Frencla, Kraków 2003; A. Oleśkiewicz, *Europa języków. Związki frazeologiczne o proveniencji biblijnej i antycznej w europejskiej wspólnocie słownikowej*, Kraków 2007; M. Krajcarz, *O różnicach pomiędzy niderlandzkimi i polskimi frazeologizmami pochodzenia biblijnego*, „Problemy Frazeologii Europejskiej” 2012, t. 9, s. 23–50; E. Piirainen, *Widespread idioms in Europe and beyond. Toward a lexicon of common figurative units*, New York 2012; eadem, *The Bible as source of common figurative units*,

kontaktom z daleką Europą. W efekcie niemożliwy był obustronny transfer kulturowy. Fakty historyczne, osiągnięcia cywilizacyjne, zdeterminowane lokalizacją relacje z przedstawicielami innych nacji, także te „wymuszone” (dla przykładu: w Indonezji kolonizacja holenderska, okupacja japońska, w Polsce wojny z Tatarami czy Turkami), odmiennie (z niewielką liczbą elementów zbieżnych – por. stereotypowe sądy na temat Żydów) ukształtowały indonezyjską i polską antropologię, etnologię oraz „geografię mentalną”⁹⁹.

Nie dziwią wobec tego polskie frazeologiczne ekwiwalenty funkcjonalne, zachwiane oraz odpowiedniki zerowe indonezyjskich translandów. Translata funkcjonalne i zachwiane przekazują dane znaczenie (lub jakąś jego część – w wypadku odpowiedników zachwianych) odmienną strukturą i składem leksykalnym (czasem różnią się też nacechowaniem chronologicznym, stylistycznym czy ekspresywnym). Stanowią najczęściej realizacje innych metafor, czyli mają różne obrazowanie. Dostrzeżone zbieżności formalne (zob. indon. *anak adam*, *anak cucu adam* – pol. *Adamowe plemię*) mają charakter jednostkowy, choć nie akcydentalny. Źródłami połączeń z „tym samym” onimem są odmiennie, acz fundamentalne dla obu społeczności, teksty objawień zawierające podobny przekaz na temat początków ludzkości; wyjątkowo jest nim europejski tekst kultury (wywodzący się z mitologii frazeologizm *dilindungi dewa fortuna* został przejęty wskutek zapożyczenia).

Zdecydowana większość translatów frazeologicznych to struktury nieonomastyczne. Ślad onimiczny widoczny jest na przykład w porównaniu *punktualny jak szwajcarski zegarek* zakwalifikowanym jako ekwiwalent jednostki *jam Belanda*. Mamy tu do czynienia z derywatem odproprialnym. Substytucja komponentu *Belanda* przymiotnikiem motywowanym nazwą własną odnoszącą się do zupełnie innego denotatu znacząco wpływa na ekwiwalencję międzyjęzykową. W takim układzie translacyjnym (i pozostałych, w których odpowiednikiem jest nieonomastyczne połączenie leksykalne) znika wiązka konotacji skorelowanych z prymarnym denotatem onimu języka wyjściowego, aktywizują się zaś asocjacje właściwe elementom języka docelowego.

w: *Parémiologie. Proverbes et formes voisines 3*, red. J.M. Benayoun, N. Kübler, J.P. Zouogbo, Sainte Gemme 2013, s. 127–142; M. Puda-Blokesz, *Mitologizmy frazeologiczne*.

⁹⁹ Określenie Chlebdy. Zob. W. Chlebda, *Zarys polskiej geografii mentalnej*, „Przegląd Humanistyczny” 1997, t. 41, nr 3 (342), s. 81–94; także *idem*, *Polak przed mentalną mapą świata*, „Etnolingwistyka” 2003, t. 14, s. 9–26.

Z ekwiwalentami zerowymi mamy do czynienia wówczas, gdy: a) znaczenia wyrażane frazeologicznie w języku indonezyjskim są znane polskiej wspólnocie komunikacyjnej, która nie ujęła ich jednak w analogiczny (frazeologiczny) sposób; b) pojęcia oznaczane frazeologicznie (idiomatycznie) w języku wyjściowym nie funkcjonują w świadomości użytkowników polszczyzny¹⁰⁰. Zgodnie z poczynionymi ustaleniami tego typu luki frazeologiczne wypełniają luźne związki wyrazowe (niekiedy jednowyrazowe *nomina appellativa*) w formie eksplikacji, kalki i hybrydy (połączenia eksplikacji i opisu doprecyzowującego, wyjaśniającego), przy czym bardzo rzadko indonezyjskie konstrukcje onimiczne można objąć tłumaczeniem dosłownym. Jest to zabieg skuteczny w wyjątkowych sytuacjach, gdy korespondują sfery asocjacyjne onimów języka wyjściowego i języka docelowego albo gdy zbieżne z komponentem oryginału (i czytelne) jest znaczenie figuratywne jednego z członów kalki, a zachowana nazwa własna, zaadaptowana do polskiej pisowni, uruchamia – między innymi zgodnie z jej referencją – obrazy mentalne (np. *anak Indonesia* – *dziecko Indonezji*). Opis towarzyszący eksplikacji znajduje uzasadnienie – co oczywiste – w wypadku znaczeń silnie zdeterminowanych kulturowo, kiedy jednostka językowa przywołuje elementy rzeczywistości pozajęzykowej całkowicie obce użytkownikom języka docelowego (np. *provincia Aceh* (północna część indonezyjskiej wyspy Sumatra); *provincia Banten* (zachodnia część indonezyjskiej wyspy Jawa)).

Ogląd indonezyjskich frazeologizmów onomastycznych ujawnił przy okazji problem dotyczący słownikowej – nie zawsze jednolitej – notacji (ortografii) komponentów proprialnych. Zagadnienie to zasługuje na odrębne rozpatrzenie¹⁰¹.

¹⁰⁰ Por. J. Szerszunowicz, I. Vidović Bolt, *op.cit.*, s. 205.

¹⁰¹ W odniesieniu do polskiego materiału frazeologicznego zob. S. Bąba, K. Skibski, *Opisowni nazw własnych i ich derywatów we frazeologizmach*, w: S. Bąba, P. Fliciński, J. Liberek, K. Skibski, *Szkice frazeologiczne*, Poznań 2013, s. 111–120.

Rozwiązanie skrótów

indon. – indonezyjski

pol. – polski

SF – *Słownik frazeologiczny*, red. A. Nowakowska, wyd. 3, Wrocław 2007.

SFJP – S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa 1967.

SFWP – S. Bąba, J. Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2001.

SP – M. Bańko, *Słownik porównań*, Warszawa 2007.

USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1–4, Warszawa 2008.

WSF – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa 2005.

Bibliografia

Ananjeva N., *Proprialny składnik frazeologizmów jako fenomen lingwokulturowy*, w: *Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych. III Kongres Polonistyki Zagranicznej, Poznań 9–11 czerwca 2006*, red. M. Czermińska, K. Meller, P. Fliciński, Poznań 2006, s. 741–746.

Anusiewicz J., *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław 1995.

Badudu J.S., *Kamus Peribahasa. Memahami Arti dan Kiasan Peribahasa, Pepatah, dan Ungkapan*, Jakarta 2009.

Badudu J.S., *Kamus Ungkapan Bahasa Indonesia*, Jakarta 2009.

Bańko M., *Słownik porównań*, Warszawa 2007.

Bąba S., Liberek J., *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2001.

Bąba S., Skibski K., *O pisowni nazw własnych i ich derywatów we frazeologizmach*, w: S. Bąba, P. Fliciński, J. Liberek, K. Skibski, *Szkice frazeologiczne*, Poznań 2013, s. 111–120.

Bura R., *Polska, czeska i górnołużycka frazeologia pochodzenia biblijnego a „Nowy Testament” Jakuba Wujka, „Biblia kralicka” oraz „Nowy Testament” Michała Frencla*, Kraków 2003.

Chaer A., *Kamus Ungkapan Bahasa Indonesia*, Jakarta 2002.

- Chlebda W., *Biblizmy języka polskiego i rosyjskiego. Koncepcje opisu leksykograficznego*, w: *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, red. A. Bogusławski, J. Mędelska, Warszawa 1997, s. 23–66.
- Chlebda W., *Ekwiwalencja i ekwiwalenty: między słownikiem a tekstami*, w: *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, red. *idem*, Opole 2011, s. 21–43.
- Chlebda W., *Kalka we frazeologicznym słowniku przekładowym*, w: *Frazeologia a przekład*, red. *idem*, Opole 2014, s. 307–314.
- Chlebda W., *Polak przed mentalną mapą świata*, „Etnolingwistyka” 2003, t. 14, s. 9–26.
- Chlebda W., *Zarys polskiej geografii mentalnej*, „Przegląd Humanistyczny” 1997, t. 41, nr 3 (342), s. 81–94.
- Długosz K., *Nazwy miejscowe w przysłowiacz*, w: *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 253–258.
- Dobrowol’skij D., *Cross-linguistic equivalence of idioms: Does it really exist?*, w: *Linguo-cultural competence and phraseological motivation*, red. A. Pamies, D. Dobrowol’skij, Baltmannsweiler 2011, s. 7–24.
- Forshee J., *Culture and Customs of Indonesia*, Westport–London 2006.
- Gajda S., *Narodowokulturowy składnik znaczenia nazw własnych w aspekcie edukacyjnym*, w: *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice 2006, s. 21–28.
- Jaracz M., *O nazewnictwie geograficznym we frazeologii (na podstawie Nowej księgi przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich pod red. Juliana Krzyżanowskiego). Rekonesans badawczy*, w: *Metodologia badań onomastycznych*, red. M. Biolik, Olsztyn 2003, s. 447–456.
- Jaracz M., *Stereotyp onimiczny w przysłowiacz polskich*, „Studia Językoznawcze” 2003, t. 2, s. 113–123.
- Kosyl C., *Forma i funkcja nazw własnych*, Lublin 1983.
- Kosyl C., *Metaforyczne użycie nazw własnych*, w: *Zzagadnień słownitwa współczesnego języka polskiego*, red. M. Szymczak, Wrocław 1978, s. 133–143.
- Koziara S., *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Kraków 2001.
- Koziara S., *Wokół problemów genezy i opisu polskich frazeologizmów pochodzenia biblijnego*, w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Geneza dawnych i nowych frazeologizmów polskich*, red. G. Dziamska-Lenart, J. Liberek, Poznań 2016, s. 55–68.
- Krajcarz M., *O różnicach pomiędzy niderlandzkimi i polskimi frazeologizmami pochodzenia biblijnego*, „Problemy Frazeologii Europejskiej” 2012, t. 9, s. 23–50.
- Krzyżanowska A., *Polska i francuska frazeologia śmierci*, Lublin 1999.

- Laskowska N., *Indonezja*, Warszawa 2012.
- Lesner R., *Doskonałość indonezyjskiego „batiku”*, w: *Na Jawie i nie-Jawie. Mozaika kulturowa Indonezji*, red. A. Kola, U. Makowska, Toruń 2005, s. 39–43.
- Lewicki A.M., *Jak się w Biblii wylęgły i wyfrunęły z niej niebieskie ptaki?*, w: *idem, Studia z polskiej frazeologii*, Łask 2009, s. 171–177.
- Lewicki A.M., Pajdzińska A., *Frazeologia*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 315–333.
- Mrózek R., *Frazemy z etnonimami i choronimami w świetle kulturowej teorii języka*, „Opera Slavica” 1994, vol. 4, nr 4, s. 35–40.
- Munysi A.D., *Bahasa Menunjukkan Bangsa*, Jakarta 2005.
- Nowakowska A., *Frazeologia a onomastyka, czyli frazeologia nazwoznawcza i onomastyka frazeologiczna*, w: *Nazwy własne a społeczeństwo*, t. 1, red. R. Łobodzińska, Łask 2010, s. 97–106.
- Nowakowska A., *Porównanie frazeologiczne (zarys problematyki)*, w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2010, s. 77–86.
- Nowakowska A., Tomczak L., *Czy Zabłocki to Zabłocki? Nazwy własne w polskiej frazeologii*, w: *Metodologia badań onomastycznych*, red. M. Biolik, Olsztyn 2003, s. 457–466.
- Nowakowska A., Tomczak L., *Funkcje nazw miejscowych w porównaniach frazeologicznych*, w: *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich 5. Opis, konfrontacja, przekład*, red. M. Sarnowski, W. Wysoczański, Wrocław 2005, s. 269–274.
- Nowakowska A., Tomczak L., *Jak daleko z Kołomyi do Grójca? Nazwy miejscowe w polskiej frazeologii*, w: *Onimizacja i apelatywizacja*, red. Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz, Białystok 2006, s. 553–561.
- Nowakowska A., Tomczak L., *Nazwiska jako składniki syntaktyczne przysłów*, „LingVaria” 2007, nr 1 (3), s. 135–143.
- Oleśkiewicz A., *Europa języków. Związki frazeologiczne o proveniencji biblijnej i antycznej w europejskiej wspólnocie słownikowej*, Kraków 2007.
- Orłoś T.Z., *Czeskie i polskie biblizmy z imionami własnymi ze Starego Testamentu*, w: *Język, literatura i kultura Słowian – dawniej i dziś: linguaria*, t. 3, red. V. Mitrinović, Poznań 2001, s. 159–167.
- Orłoś T.Z., *Polskie i czeskie związki frazeologiczne z nazwami narodowości lub z przymiotnikami odnarodowościowymi*, „Z Problemów Frazeologii Polskiej i Słowiańskiej” 1995, t. 6, s. 140–153.
- Orłoś T.Z., *Skrzydlate słowa z etnonimami w języku czeskim i polskim*, w: *idem, Studia bohemistyczne. Część 2*, Kraków 1992, s. 58–68.

- Pajdzińska A., *Wartościowanie we frazeologii*, w: *Język a kultura*, t. 3: *Wartości w języku i tekście*, red. J. Puzynina, J. Anusiewicz, Wrocław 1991, s. 15–28.
- Pamuntjak K.St., Iskandar N.St., Madjoindo A.Dt., *Peribahasa*, Jakarta 2004.
- Piirainen E., *The Bible as source of common figurative units*, w: *Parémologie. Proverbes et formes voisines 3*, red. J.M. Benayoun, N. Kübler, J.P. Zouogbo, Sainte Gemme 2013, s. 127–142.
- Piirainen E., *Widespread idioms in Europe and beyond. Toward a lexicon of common figurative units*, New York 2012.
- Pisarkowa K., *Konotacja semantyczna nazw narodowości*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1976, nr 1 (67), s. 5–26.
- Prasetyo A., *Super Lengkap Peribahasa Indonesia Plus Update EYD Terbaru*, Yogyakarta 2010.
- Prędoła S., *Niemieckie przekłady przysłów w „Chłopach” Władysława Stanisława Reymonta*, w: *Frazeologia a przekład*, red. W. Chlebda, Opole 2014, s. 93–100.
- Puda-Blokesz M., *Mitologizmy frazeologiczne w języku polskim (na materiale leksykografii XX i XXI w.)*, Kraków 2014.
- Puda-Blokesz M., *Po nitce do kłębka. Mały słownik mitologizmów frazeologicznych języka polskiego*, Kraków 2015.
- Ricklefs M.C., *A History of modern Indonesia since c. 1200*, 4th ed., New York 2008.
- Rospond S., *O frazeologii nazewniczej*, „Prace Filologiczne” 1975, t. 25, s. 469–475.
- Sikorska E., *Polska i angielska frazeologia pochodzenia biblijnego*, „Prace Filologiczne” 1979, t. 29, s. 67–84.
- Skorupka S., *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa 1967. *Słownik frazeologiczny*, red. A. Nowakowska, wyd. 3, Wrocław 2007.
- Sneddon J.N., Adelaar K.A., Djenar D.N., Ewing M.C., *Indonesian reference grammar*, 2nd ed., Sydney 2010.
- Suprpto, *Kamus Peribahasa Bahasa Indonesia*, Bandung 2007.
- Szerszunowicz J., *Decoding phraseological units as a socio-linguistic problem (on the example of onomastic idioms)*, w: *Nation and language: Modern aspects of socio-linguistic development*, Kaunas 2008, s. 118–121.
- Szerszunowicz J., *Frazeologizmy jako nośniki wartościowania a ich międzyjęzykowa ekwiwalencja*, w: *Frazeologia a przekład*, red. W. Chlebda, Opole 2014, s. 63–71.

- Szerszunowicz J., *Imię Piotr jako komponent związków frazeologicznych w ujęciu konfrontatywnym (na materiale wybranych języków europejskich)*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2007, t. 7, s. 185–194.
- Szerszunowicz J., *Kolokwialne emocjonalizmy frazeologiczne z komponentem onomastycznym w ujęciu konfrontatywnym (na materiale frazeologizmów polskich, angielskich i włoskich)*, w: *Rejestr emocjonalny języka*, red. K. Wojtczuk, V. Machnicka, Siedlce 2009, s. 217–225.
- Szerszunowicz J., *Konotacje nazw własnych i ich frazeotwórczy potencjał w ujęciu konfrontatywnym*, „Prace Językoznawcze” 2010, t. 11, s. 191–208.
- Szerszunowicz J., *Lakunarne jednostki wielowyrazowe w perspektywie międzyjęzykowej*, Białystok 2016.
- Szerszunowicz J., *On allusive place names in Italian idioms*, „Jaunųjų Mokslininkų Darbai” 2006, nr 1 (8), s. 179–182.
- Szerszunowicz J., *On anthroponymic constituents of Polish and Italian proverbs*, w: *4° Colóquio Interdisciplinar sobre Provérbios – ACTAS. 4th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs – PROCEEDINGS*, red. R.J.B. Soares, O. Lauhakangas, Tavira 2011, s. 72–83.
- Szerszunowicz J., *On pseudo-equivalents in English, Italian and Polish onymic phraseology*, w: *Valodu apguve: problēmas un perspektīva 6. Zinātnisko rakstu krājums Veltīts Starpkultūru dialogu gadam*, red. Ā. Ptičkina, Liepāja 2008, s. 26–35.
- Szerszunowicz J., *On selected source domains of onomastic phraseology in a cross-linguistic perspective*, w: *Linguo-cultural competence and phraseological motivation*, red. A. Pamies, D. Dobrovol’skij, Baltmannsweiler 2011, s. 81–90.
- Szerszunowicz J., *On the evaluative connotations of anthroponymic idioms in a contrastive perspective (based on English and Italian)*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2012, t. 12, s. 293–314.
- Szerszunowicz J., *On the presentation of onomastic idioms in bilingual English-Polish dictionaries of idioms*, w: *Proceedings of the XIII EURALEX International Congress*, red. E. Bernal, J. DeCesaris, Barcelona 2008, s. 909–914.
- Szerszunowicz J., *Redukcja konotacji kulturowych w przekładzie idiomów (na przykładzie polskich, angielskich i włoskich związków z komponentem onomastycznym)*, „Edukacja dla Przyszłości” 2008, t. 6, s. 135–146.
- Szerszunowicz J., *Reinterpretacja komponentów onomastycznych frazeologizmów jako problem translatoryczny (na materiale wybranych języków europejskich)*, w: *Wokół polszczyzny dawnej i obecnej*, red. B. Nowowiejski, Białystok 2006, s. 379–386.

- Szerszunowicz J., *Some remarks on cultural connotations of urbanonyms and idiomacity in a contrastive perspective*, „Acta Onomastica” 2010, vol. 51, nr 2, s. 547–555.
- Szerszunowicz J., *Some remarks on English idioms containing first names and their Polish equivalents*, w: *Tauta ir kalba: šiuolaikiniai sociolingvistinio ugdymo aspektai*, red. R. Virbickaitė, Kaunas 2006, s. 241–243.
- Szerszunowicz J., *Some remarks on equivalents of toponymic idioms in a contrastive perspective*, w: *Иностранные языки и литература в современном международном образовательном пространстве. Сборник научных трудов*, том 1, Екатеринбург 2007, s. 299–304.
- Szerszunowicz J., *Some remarks on the evaluative connotations of toponymic idioms in a contrastive perspective*, w: *Formulaic language, distribution and historical change*, vol. 1, red. R. Corrigan, E.A. Moravcsik, H. Ouali, K.M. Wheatley, Amsterdam, Philadelphia 2009, s. 171–181.
- Szerszunowicz J., *Substytucje i redukcje komponentów toponomastycznych w translacji idiomów (na przykładzie tłumaczenia idiomów włoskich na język polski)*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2006, nr 6, s. 153–161.
- Szerszunowicz J., Vidović Bolt I., *Kulturowe znaczenie komponentu frazeologizmu a jego międzyjęzykowa ekwiwalencja*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2014, nr 14, s. 195–216.
- Szerszunowicz J., Vidović Bolt I., *On the Croatian toponymic phraseological units and their Polish equivalents*, „Edukacja dla Przyszłości” 2008, t. 6, s. 135–146.
- Szerszunowicz J., *Z badań nad ekwiwalencją frazeologizmów z komponentem hagiomicznym*, w: *Chrześcijańskie dziedzictwo duchowe narodów słowiańskich. Seria II: Wokół kultur śródziemnomorskich*, t. 2: *Historia. Język. Kultura*, red. Z. Abramowicz, J. Ławski, Białystok 2010, s. 249–258.
- Torchia Ch., Djuhari L., *Indonesian slang. Colloquial Indonesian at work*, Singapore 2011.
- Treder J., *Nazwy własne we frazeologii zachodniosłowiańskiej*, „Gdańskie Studia Językoznawcze” 1988, t. 4, s. 131–159.
- Walczak M., „*Swój*” i „*obcy*” w przysłowia i frazeologizmach narodów słowiańskich, w: *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, t. 6, red. M. Białoskórska, Szczecin 2000, s. 171–181.
- Wiatrowski P., *Międzyjęzykowa ekwiwalencja związków frazeologicznych z apelatywnym komponentem relewantnym kulturowo. Na przykładzie indonezyjskich połączeń wyrazowych i ich polskich odpowiedników*, „Kwartalnik Językoznawczy” 2015, nr 1–2, s. 62–175, DOI: 10.14746/kj.2015.1-2.5.

- Wiatrowski P., *Realia Nusantara w świetle indonezyjskiej frazeologii*, w: *Intercontinental dialogue on phraseology 3: Linguo-cultural research on phraseology*, red. J. Szerszunowicz, B. Nowowiejski, P. Ishida, K. Yagi, Białystok 2015, s. 577–599.
- Wiatrowski P., Wilk w owczej skórze, czyli serigala berbulu domba. *Uwagi o genezie wybranych polskich i indonezyjskich jednostek frazeologicznych*, w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Geneza dawnych i nowych frazeologizmów polskich*, red. G. Dziamska-Lenart, J. Liberek, Poznań 2016, s. 185–207.
- Wiatrowski P., *Związki frazeologiczne identyczne oraz podobne formalnie w językach indonezyjskim i polskim* (w druku).
- Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa 2005.
- Wysoczański W., *Nazwy własne w porównaniach. Studium konfrontatywne frazeologii i paremii wybranych języków (I)*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN” 2006, t. 32, s. 67–95.
- Zaręba L., *Frazeologia antroponimiczna związana z kulturą i tradycją narodową. Polsko-francuskie i francusko-polskie studium porównawcze*, „Poradnik Językowy” 1996, z. 1, s. 30–42.
- Zaręba L., *Frazeologia onomastyczna związana z Biblią i tradycją antyczną (polsko-francuskie studium porównawcze)*, „Problemy Frazeologii Europejskiej” 1996, t. 1, s. 125–130.
- Zaręba L., *Frazeologia toponomastyczna związana z kulturą i tradycją narodową (polsko-francuskie i francusko-polskie studium porównawcze)*, „Poradnik Językowy” 1996, z. 2, s. 40–49.
- Zaręba L., *La phraséologie onomastique en français et polonais*, „Studia Romanica Posnaniensia” 1993, vol. 17, s. 216–223.
- Zaręba L., *Polskie i francuskie frazeologizmy w ujęciu leksykograficznym*, Kraków 1988.

Strony internetowe

<http://kbbi.web.id/> [dostęp: sierpień-grudzień 2017]

**Cross-linguistic equivalence of phraseological units with
onomastic components: On the example of Indonesian multiword
units and their Polish equivalents**

SUMMARY

The article discusses Indonesian formulaic expressions with an onomastic component, sourced mainly from dictionaries of expressions and connotations of the Indonesian language. The goal of the analysis is to identify Polish equivalents of Indonesian connotations. Through a review of the study material, Indonesian formulaic expressions were discovered containing a variety of proper names. Some of these proper names refer primarily to either authentic or fictional persons, groups of people, places, objects, etc. that are non-Indonesian. Others are of native Indonesian reference. No full (absolute) Polish equivalents could be identified for such Indonesian onomastic formulaic expressions. The equivalents that could be found included functional phraseological equivalents, rough and non-phraseological equivalents in the form of explications, non-obligatory calques and hybrids (combinations of explications and descriptions). Nearly all of the equivalents are non-onomastic. An onymic trace (in the form of a proper-name-derived adjective) can be seen, for example, in the Polish simile *punktualny jak szwajcarski zegarek* (literally: *punctual like a Swiss watch*), which is classified as a functional equivalent of the expression *jam Belanda*.

Key words: Indonesian language, Polish language, confrontative phraseology, proper name, equivalence in the language system, cross-linguistic equivalent.

O Autorze

Przemysław Wiatrowski – kierownik Pracowni Azji Południowo-Wschodniej Instytutu Językoznawstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Autor ponad 120 publikacji, w tym dwóch książek. Zainteresowania naukowe: językoznawstwo polonistyczne i indonezyistyczne.
E-mail: przemek@amu.edu.pl